بەرهەمی خەبات

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان:

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، گەڕەکی خانزاد، هەولێر

س. پ. ژمارە: ١

www.araspublisher.com

بەرهەمی خەبات

بەشێک لە بەرهەمەکانی ا. ب. هەوری

(ئەبوبەکر شێخ جەلال)

ناوی کتێب: بەرهەمی خەبات - بەشێک لە بەرهەمەکانی ا. ب. هەوری (ئەبوبەکر شێخ جەلال)
بڵاوکراوەی ئاراس- ژمارە: ١٤٧
دەرهێنانی هونەری: بەدران ئەحمەد حەبیب
دەرهێنانی بەرگ: شکار شێخ عەفان نەقشبەندی
خۆشنووسیی بەرگ: هونەرمەند محەمەد زادە
پیت لێدان: نسار عەبدوڵڵا حەسەن
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل
هەڵەگریی سەر کۆمپیوتەر: عەزیز عەبدولخالق
سەرپەرشتیی چاپ: ئاوڕەحمان مەحموود
چاپی یەکەم - چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر- ٢٠٠٢
لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆشنبیری و هونەر لە هەولێر ژمارە (٣١٩)ی ساڵی ٢٠٠٢ی دراوەتێ

پێشەکی

هەمـوو نووسەرێک کـە دەست ئەداتە قەڵـەم و دەست ئەکا بەنووسین بەتایبـەتی ئەوانەی کە لە منداڵی و تەمەنی لاوییانەوە دەست پێ ئەکەن، لەوانەیە بسڵـەمێنەوە و مـتمانەی تەواویان بەخۆیان نەبێت کە ئەو نووسینەیان شیعر، چیرۆک و هەرجۆرە نووسینێک بێ، جێگیر ئەبێ لەناو کۆڕی نووسین و لەلای هەست و ڕەزامەندی خوێندەواراندا. سا هەر چۆن بن ئەو نووسەرە ساوایانە زۆر خۆیان بەبەختیار ئەزانن کە هەبێ بۆیان بڵاوکاتەوە، تەنانەت بەوەش قایلن کە هەبێ گوێیان لێ بگرێ. بەم جۆرە تا چەند جارێک خۆیان وا دائەنێن لەناو ئەزمـوونی هونەر و نووسیندان. کە هەستیان کرد نووسینەکانیان جێگیر ئەبێ، ئەوسا بیر لەوە ئەکەنەوە کە ئەو بەرهەمانەیان کۆببێتەوە ببێ بەکتێب.

مامۆستای خوالێخۆشبوو أ. ب. هەوری (ئەبوبەکر شێخ جەلال) بەم پلەیەدا تێپەڕبووە. لەمەش زۆر گرنگتر کە مـتمانەی ئەوەندە بەخۆی هەبوو، یەکەم بەرهەمی، نەک بیـخاتە پێش چاو وەکو ئەزمـوون و سەرەتایەک بەڵکو خستییە قالبی چیرۆکێکی شانۆیی و نمایش کرا، لە کاتێکدا کە هێشتا قوتابی سەرەتایی بوو.

لەو ڕۆژەوە ئەم مامۆستایە قەڵەمی نەوەستاوە بۆ هەموو بۆنەیەک هەستی خۆی دەربڕیوە و شتێکی نووسیوە. ئەم نووسینانەی زۆریان لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکاندا بەدرێژایی تەمەنی بڵاوکردۆتەوە. ناو بەناویش ئەم بەرهەمانەی لە شێوەی کتێب و نامیلکەدا بەچاپی گەیاندوون.

ئەگەر سەرنج بدەین ئەبینین هێشتا بەرهەمەکانی پەرشوبڵاون، تا لە ژیانا بوو زۆری حەز ئەکرد کە بتوانێ هەموو نووسینەکانی کۆبکاتەوە و بیانکا بەیەک دوو کتێب. بەڵام بەداخەوە مەرگ زۆر زوو شاڵاوی بۆ هێنا و بەم ئاواتەی نەگەیشت. دوایی خۆم ئەمەم هات بەبیردا، لە هەشتاکانا ویستم ئەم کارە بەجێ بهێنم سەرنەکەوتم. وا ئێستە هاتمە سەر ئەوەی ئاواتەکەی خۆی بەجێ بێنم، تا ئەم بەرهەمانە ون نەبن و بیرنەچنەوە.

ئەوانەی لەم کتێبەدا چاپکراون بریتین لە بەشێک لە بەرهەمەکانی مامۆستا ا. ب. هەوری.

١- چیرۆکی دڵداری و پەیمانپەروەری، دووجار لە ساڵانی ١٩٤٣ و ٩٧١دا چاپکراوە.

٢- ئازار و ئاوات (بەشی یەکەمی شیعرەکانیەتی) ساڵی ١٩٥٦ چاپکراوە.

٣- بەرهەمی خەبات (بەشی دووەمی شیعرەکانیەتی) ساڵی ١٩٥٩ چاپکراوە.

٤- چیرۆکی بووکی ژێر دەواری ڕەش ساڵی ١٩٦١ چاپکراوە.

٥- دەستووری نووسینی زمانی کوردی ساڵی ١٩٦٨ چاپکراوە.

٦- چیرۆکی زینەت خان ساڵی ١٩٧٢ نووسراوەتەوە.

٧- بەشی سێیەمی شیعرەکانی.

٨- ڕۆژانی دێرین. بەشی یەکەم لە یاداشتەکانی.

چەند کتێب و نامیلکەیەکی تریش هەیە، کە خۆی لە ژیانا چاپی کردبوون و بڵاوی کردبوونەوە. کە ئەمانەن:

١- صلاح الدین و فێڵی بەنگ کێشان. ١٩٥٦ چاپ کراوە.

٢- مێژووی نوێ بۆ پۆلی شەشەمی سەرەتایی. بەهاوکاری ساڵح قەفتان لە عەرەبییەوە وەرگێڕاوە ١٩٥٩ چاپ کراوە.

٣- صلاح الدین الأیوبي أسد القارتین. ١٩٦٧ بە عەرەبی چاپ کراوە.

٤- مەولەوی شای شاعیرانی کورد. ١٩٧٢ چاپ کراوە

٥- شیعری کۆن و نوێ. ١٩٧٥ چاپ کراوە

٦- چیرۆکی بێ ناو. ١٩٧٨ چاپ کراوە

٧- بیری ئازادی ڕێگەی ڕزگارییە ١٩٥٦ چاپ کراوە.

بێجگە لەمانە بەرهەمی تریشی هەیە لە شیعر و نووسین. ئیتر نازانم ڕۆژێک دێت ئەمانە هەموویان وەکو بەشێکی تر لە بەرهەمەکانی بخرێنە ژێر چاپ!؟

دەربارەی توانایی و لێهاتوویی ئەم شاعیر و نووسەرە بەرزە بێجگە لەو پێشەکییەی لە ئازار و ئاواتدا (نووسینی مستەفا ساڵح کەریم) هەروەها پێشەکی بەرهەمی خەبات (نووسینی فازڵ) هەندێ وتن و نووسراوی تر کە بەردەستم کەوتوون ئەخەمە پێش چاو:

لە یادی چواردەهەمین ساڵڕۆژی أ. ب. هەوری کامل ژیر وتبووی:

«جێگەی بەرزی گوندی چنارە، جوانێتی سروشتی کوردستان، کارەساتە کاولکاری و دڵتەزێنەکانی جەنگ، دیمەنی برسی و ڕەش و ڕووتەکانی گرانی، کاریگەرێتی شۆڕشەکانی شێخ مەحمود، کاردانەوەی بۆمباکەی سیتەک، ئەمانە هەمووی لەگەڵ هەست و هۆشی نووسەری گەورەماندا ئاوێتەی یەک بووبوون، بووبوون بەبەشێک لە دروستبوونی أ. ب. هەوری، کردیانە مرۆڤێکی نەتەوەیی و نیشتمانپەروەر و هەژاردۆست و خێرخواز و دژ بەستەمکار و داگیرکەر.

هەستیارەکەمان مامۆستا هەوری نەمامێکی تازە خەڵفی جەنگەڵستانی ئەو ڕۆژگارە بوو، لەناخیا ئەکوڵا و چاوەڕوانی هەلێکی ڕەخساو بوو بۆ بزواندن و تۆڵە.

«مامۆستای نەمر هەر لە منداڵییەوە هەستی بەوە کردووە کە تەنها هێز و چەک چارەسازی نەتەوەی کورد نییە، بەتایبەتی لەکاتێکدا کە ئەو هێز و چەکە لەگەڵ هێز و چەکی دوشمندا بەرامبەر نەبن. کەواتە ئەبێ خەباتێکی تریش بخرێتە پاڵ خەباتی چەکداری ئەویش خەباتی ڕۆشنبیری و خوێندەوارییە.

هەستیاری پایەبەرزمان لە زۆر زووەوە هەستی بەپێویستی یەکێتی و یەکبوونی کورد کردووە، دووبەرەکی و قازانجی خۆیی ڕەتکردۆتەوە، دژی تیرەگەری و هەرێم گەری و پارچەپارچە بوون و فرە کوێخایەتی وەستاوەتەوە. هەمیشە چاو ڕوون و گەشبین بووە و باوەڕی تەواوی بەتوانای گەل هەبووە بۆ ڕزگاربوون».

لە کۆتاییدا ئەڵێ: «ئەم پایەبەرزە نە گوێی بەپلەوپایە ئەدا، نە بەماڵ و نە بەمنداڵ و سامان. ئەو تاکە ئاواتی ئەوە بوو کە ڕۆژی ئازادی و ڕزگاری نەتەوەکەی ببینی بەچاوی خۆی».

مامۆستا محەمەد فەریق حەسەن لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە ١٦٩ چوارشەمە ١٩٩٢/٨/١٩ نووسیبووی:

«خوالێخۆشبوو بەڕێوەبەری قوتابخانە بوو، پیاوێکی قورس، بەڕێز و خاوەن شەخسییەت بوو، بەهۆی توانا و لێوەشاوەیی خۆیەوە گەورە و بچووک بەقەناعەتەوە ڕێزیان لێ ئەنا».

خوالێخۆشبوو محەمەد مستەفا کوردی لە باسی هەوریدا وتبووی:

«لە کاتی قوتابێتیدا هەمیشە خەریکی بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری و نیشتمانپەرستی و چاندنی تۆوی برایەتی و یەکێتی و خۆشەویستی بوو.

خۆم لەگەڵیا مامۆستای زانستی بووم، هەر خۆم ئەزانم کە چەند ڕەنجی ئەدا و کۆششی ئەکرد، بەمانگانە وانەی نەئەوتەوە، کە چووشە ماڵی مامۆستایان زانستی فەرامۆش نەکردبوو، لە پشووەکانی ساڵدا ئەچووەوە بۆ زانستی بۆ گەیاندنی پەیامە موفەرک و پیرۆزەکەی خۆی».

لە ١٩٩٣/٤/٨ یەکێتی نووسەرانی کورد لقی سلەیمانی و بەڕێوەبەرێتی ڕۆشنبیری کۆڕێکی فراوانیان گێڕا بەبۆنەی چواردەهەمین ساڵڕۆژی هەوری، لەم کۆڕەدا وتارێکی زۆری تیا خوێنرایەوە کە هەمووی بریتی بوون لە ستایش و باسکردن لە گیانی نیشتمانپەروەری و توانایی هەوری لە هەموو بوارەکانی نووسیندا».

سەلاح شێخ جەلال باراوی ئەڵێ:

«لە ساڵی ١٩٥٢ چوومە قوتابخانەی کانێسکان، مامۆستای بەڕێز خوالێخۆشبوو شێخ ئەبوبەکر بەڕێوەبەر بوو. مرۆڤێکی بەشەخصیەت و بەڕێوەبەرێکی ڕاستەقینە و نەفس بەرزبوو. بەزەیی بە فەقیر و هەژارا ئەهاتەوە، حانوتی قوتابخانەکەی کرد بە (تعاونی)، سوودەکەی بۆ قوتابی هەژاربوو. لەو ساڵانەدا کە میری خواردنی ئەدا بەقوتابی، خۆی سەرپەرشتی ئەکرد. نەی ئەهێشت هیچ جۆرە جیاوازییەک هەبێ. زۆر بەتەنگ پاک و تەمیزی قوتابی و قوتابخانەوە بوو. ئەی ناردین بۆ فحصی چاو و سنگ لە خەستەخانە. ئەگەر قوتابییەک دیار نەبوایە ئەینارد بۆ ماڵەکەیان تا بزانێ بۆ نەهاتووە. بەردەوام پێی ئەوتین خوێندن بۆ مەعاش نییە بەڵکو بۆ زانست و پێشکەوتنی وڵاتە. لە کاتی ڕیزبوونا زۆرجار ئەم شیعرەی بۆ ئەخوێندینەوە:

بخوێنن چونکە خوێندن بۆ دفاعی تیغی دوشمنتان

هەموو ئان و زەمانێ لە جێی قەڵغان و سوپەرتانە.

«بەڕاستی مامۆستایەکی جوان پۆش بوو. شەخصیەتێکی بەهێزی هەبوو نەک هەر لەلای قوتابی بەڵکو لەلای مامۆستاکان و باوکی قوتابییەکانیشا.

«کە گەیشتمە پۆلی شەشەم مانگێک پێش تاقیکردنەوەی بەکەلۆری هەموو ڕۆژێک ئەی بردینەوە بۆ

قوتابخانە، خۆی و مامۆستاکان دەرسیان پێ ئەوتین بۆ ئەوەی ئامادەبین بۆ تاقیکردنەوە.

سڵاو لە گیانی پاکی ئەو مامۆستا بەخێوکەرە. خۆزگە قوتابخانەی کانێسکان هەموو ساڵێک یادی ئەو بەڕێزەی ئەکردەوە».

***

بەکر قادر عەبدوڵلا کە بیستی من خەریکم بەرهەمەکانی خوالێخۆشبوو أ. ب. هەوری کۆئەکەمەوە و هەوڵی چاپکردنیان ئەدەم، نامەیەکی دوور و درێژی بۆ ناردم. ئەم تۆزەی لێ هەڵئەبژێرم. ئەڵێ:-

أ. ب. هەوری ئەو قەڵەمەی بەسەربەرزی ژیا.

خوالێخۆشبوو أ. ب. هەوری ١٩١٢ - ١٩٧٩ یەکێکە لە شاعیر و مامۆستا دڵسۆزەکانی مەیدانی ئەدەب و زانست. خاوەنی دیوانی شیعر و چەندان بەرهەمی لێکۆڵینەوە و وەرگێڕانە. حەزی بەکوردایەتی دەکرد، نەتەوەی خۆی خۆش ئەویست. لە دەرس وتنەوەدا بەتەواوی ئامانجی ئەپێکا. لەوکاتەدا کە من پۆلی شەشەمی قوتابخانەی گۆیژە بووم وانەی کوردی پێ ئەوتین، چۆن وانەیەک؟ هەموو قوتابییەک پەرۆشی وەرگرتنی بوو. هەموو کات ڕێنمایی ئەوەی ئەکردین پێویستە خوێندەواری باڵ بکێشی بەسەر هەموو گۆشەیەکی کوردستانی ئازیزدا.

لە شیعردا دەستێکی باڵای هەبوو، پارچە شیعری جامانە سوور لە شەستەکانا دایناوبوو، لە حەفتاکانا لە ڕۆژنامەی ژیندا بڵاوکرایەوە، زۆر کاری تێکردم. خۆم و نەبەزی کوڕم لەبەرمان کردبوو. لەیادمە ساڵی ١٩٦٩ لە ناوپردان کە پێشمەرگە بووم لە بۆنەیەکی تایبەتیدا نەبەز بەجۆش و خرۆشێکەوە خوێندیەوە، لەلایەن گوێگرانەوە پێشوازییەکی گەرمی لێ کرا.

***

منیش کە برازای ئەوم ئەڵێم مامە ئەبوبەکر خزم دۆست بوو، برا و برازاکانی خۆش ئەویست، بەتەنگ هەموو کەموکوڕی و ناخۆشییەکمانەوە بوو، دڵسۆزی هەموومان بوو. بەپێویستم زانی لەجیاتی بنەماڵەکەمان و لەجیاتی هاوڕێ و دۆست و لەجیاتی هەموو دڵسۆزێکی وەکو ئەو بۆ گەل و نیشتمانەکەی، بەرهەمەکانی کۆبکەمەوە و بەچاپیان بگەیەنم.

سوپاسێکی بێ پایانیشم بۆ دەزگای ئاراس، بەتایبەتی ئەو ڕۆڵەگەنجە جوانە دڵسۆزە (کاکە بەدران) کە بەڕێوەبەری ئەم دەزگایەیە، بە ئەوپەڕی دڵفراوانی و ڕێزەوە بۆ گیانی پاکی خوالێخۆشبوو ئەم کارە پیرۆزەی ئەنجام دا. بەرهەمی ئەم مامۆستا گەورەیە و بەرهەمی هەموو ناودارەکانمان لە ونبوون ئەپارێزن.

فازڵ نیزامەددین

٢٠٠٢/٤/٢

سەرەتا

أ. ب. هەوری: ناوم ئەبوبەکر کوڕی شێخ جەلالی (موفتی شارباژێڕ لە زەمانی عوسمانیدا)، کوڕی شێخ تەها، کوڕی شێخ سەلام (قازی شارباژێڕ)، کوڕی شێخ فازڵ، کوڕی شێخ نیزامەدینە، کە ئارامگاکەی لە گوندی چنارەی نزیک دەربەندیخانە. لەناو کوردەواریدا بەشێخ نەزامی بەناوبانگە. پیاوێکی ئاینپەروەری خواناسی ئەوتۆ بووە، لە هەموو ئێران و قەڵەمڕەوی عوسمانیدا ناسراوە، لە مزگەوتەکەی گوندی چنارەدا دەرسی ئایینی و زمانی عەرەبی و فارسی وتراوەتەوە.

دوای کەوتنی دەوڵەتی عوسمانی و دامەزراندنی فەرمانڕەوایی عێراقی سەر بەئینگلیز و گواستنەوەی مەرکەزی قەزا بۆ چوارتا، باوکم ڕازی نابێ ببێت بەفەرمانبەری میری سەر بەئینگلیزی گاور، بۆیە هەر لە سیتەک دەمێنێتەوە و خەریکی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری دەبێت تا ساڵی ١٩٢٥ کە لە یەکێک لە شۆڕشەکانی شێخ مەحموودی نەمردا گوندەکە بۆمباباران دەکرێت و خانووەکەمان دەسووتێت، ئەو حەلە بەماڵەوە دەچێتە سلەیمانی.

لە دایکبوونم:

هەرچەند بەپێی دەفتەری نفووس، ساڵی ١٩١٥ لە گوندی سیتەک لە دایک بووم، بەڵام ڕاستییەکەی (هەرچەندە نازانم کام ساڵە) پێش ئەو بەرواره لە گوندی چنارە لە دایک بووم.

دایکم ناوی فاتیمە کچی شێخ ئەحمەدی قازی مەحموود پاشای جاف. خەڵکی ئاوایی عازەبانی بەرامبەر گوندی چنارەیە، بەپێی نووسینێک کە شێخ سەلامی شاعیری بەناوبانگ لە سەرەتای دیوانەکەیدا نووسیویەتی، هۆزی دایکانیشم سەیدن و دەچنەوە سەر سەیدەکانی نەهری و کۆنەپۆشیشیان پێدەڵێن.

خوێندنم:

پێش ئەوەی ماڵمان بچێتە سلەیمانی، خوالێخۆشبوو باوکم لەسەر شێوەی کۆن حونجەجار و باردەرسی قورئانی پیرۆزی پێ دەوتم. ساڵی ١٩٢٥ هاتینە سلەیمانی، لە ساڵی ١٩٢٦دا کاتێک قوتابخانەی زانستی شەوان دامەزرا، چوومە قوتابخانەی ناوبراو، بۆ ساڵی دوایی چوومە قوتابخانەی سەرەتایی، پاش ئەویش بۆ قوتابخانەی ناوەندی و لە ساڵی ١٩٣٥دا چوومە قوتابخانەی ماڵی ماموستایان (دار المعلمين الإبتدائية) لە بەغداد و ساڵی ١٩٣٨ بووم بە مامۆستا لە قوتابخانەی هەڵەبجە، بۆ ساڵی ١٩٣٩ بووم بەبەڕێوەبەری قوتابخانەی ئەیوبییە و لەوێوە بۆ قوتابخانەی فیصلیە، هەردووکیان لەناو شاری سلەیمانیدا بوون. پاش ئەوە گوێزرامەوە بۆ بەڕێوەبەرێتی قوتابخانەی سورداش. لە ساڵی ١٩٤٥ گوێزرامەوە بۆ قوتابخانەی سەرەتایی لەناو شار. لە ساڵی ١٩٤٩ بووم بەبەڕێوەبەری قوتابخانەی کانیی ئاسکانی سەرەتایی لەناو شاردا تا ساڵی ١٩٦٩ خانەنشین کرام.

بەرهەمەکانم:

هەر لە قوتابخانەی سەرەتاییەوە خووم دایە ئەدەب و شیعر، توانای شیعر نووسینم زۆر زوو دەرکەوت. وەلێ چونکە نووسینەکانم بەزۆری لە کیانی نیشتمانپەروەری و نەتەوە دۆستییەوە هەڵدەقولان، کە ئەمەش بۆ داگیرکەر و نۆکەرەکانی باش نەبوون، دانیان پێیان ئاڵ دەبووەوە، بۆیە تووشی زۆر تەگەرە و تەڵزگە و سەرئێشە و بەندی بووم و لە ژیانی تایبەتیمدا و پاشکەوتنم لە زۆر لە هاوڕێکانم.

لەگەڵ ئەمانەشدا (بێجگە لە وتار و چیرۆک و شیعر و پەخشان کە هیچ ڕۆژنامە و گۆڤاری کوردی نییە، هەر لە ساڵانی سییەکانەوە تا ساڵەکانی حەفتاکان نووسینی منیان تێدا نەبێت) ئەم بەرهەمانەشم لە شێوەی نامیلکە و پەڕاودا سەربەخۆ چاپکردووە:

١- دڵداری و پەیمانپەروەری - چیرۆکی شانۆیی لەساڵی ١٩٤٣ لە بەغداد چاپکراوە و ساڵی ١٩٧١ بۆ دووەم جار لە سلەیمانی چاپکراوەتەوە.

٢- ئازار و ئاوات - بەشی یەکەمی شیعر ساڵی ١٩٥٦ لە بەغداد چاپکراوە.

٣- سەلاحەدین و فیڵی بەنگ کێشەکان - لە عەرەبییەوە کراوە بەکوردی لە ساڵی ١٩٥٦ لە بەغداد چاپکراوە.

٤- بیری ئازادی ڕێگەی ڕزگارییە - چیرۆکی شانۆیی ساڵی ١٩٥٦ لە بەغداد چاپکراوە.

٥- بەرهەمی خەبات - بەشی دووەمی شیعر ساڵی ١٩٥٩ لە بەغداد چاپکراوە.

٦- مێژووی نوێ - بۆ پۆلی شەشەمی قوتابخانەی سەرەتایی بەهاوکاری مامۆستای بەرز ساڵح قەفتان لە عەرەبییەوە کراوە بەکوردی ساڵی ١٩٥٩ لە بەغداد چاپکراوە.

٧- بووکی ژێر دەواری ڕەش - چیرۆک ساڵی ١٩٦١ لە بەغداد چاپکراوە.

٨- صلاح الدين الايوبي أسد القارتين - بە زمانی عەرەبی ساڵی ١٩٦٧ لە بەغداد چاپکراوە.

٩- دەستووری نووسینی زمانی کوردی بەپیتی عەرەبی - ساڵی ١٩٦٨ لە بەغداد چاپکراوە.

١٠- مەولەوی شای شاعیرانی کورد لە چەرخی نۆزدەهەمدا - ساڵی ١٩٧٥ لە سلەیمانی چاپکراوە.

١١- شیعری کۆن و نوێ - ساڵی ١٩٧٥ لە سلەیمانی چاپکراوە.

١٢- چیرۆکی بێ ناو - ساڵی ١٩٧٨ لە سلەیمانی چاپکراوە.

شیعر و شاعیر:

دوای ئەوەی مێژووی ژیانی خێزانەکەم و خۆم زۆر بەکورتی، بەبێ پەراوێز بۆ کردن و پیاهەڵدان نووسی، وائەزانم سوودبەخشە ئەگەر کەمێک لە شیعر و شاعیر بدوێم، بەپێی هێزی مێشک و بڕشتی پێنووس. چی لەباردا هەبێت بیخەمە سەر خوانی خوێندنەوە و پێشکەشی ئەو خوێندەوارانەی بکەم کە بەدوای ڕاستی شیعر و ئەدەب و ڕەسەندا دەگەڕێن.

شیعر:

هەروەک هونەرێکە لە هونەرەکانی وێژە (أدب) هەروەها هونەرێکیشە سەربەخۆ و سنوورکێشراو، شێوەی ڕێباز و مەرجی تایبەتی خۆی هەیە، جۆرە ئاخاوتنێکە لەسەر کێش و لەنگەر و دوایینە و خاوەندی لەرە و نەوا و ئاواز و موسیقادار و دڵگیر و گوزارە ورد و مەعنا قووڵی تازە داهێنراو و سوودبەخش بەکەسان و ناوچە و کۆمەڵ.

ئەبێ ئەگەر پێویست بوو بگونجێت بەسروود و گۆرانی بوترێت، گەرەکە بەسۆز و تەوژمێکەوە بەرگوێی گوێگر بکەوێت بۆ ئەو مەبەست و سەبارەتانەی کە تێیدا هەیە، ئەو لە شاعیرەکە زیاتر بخاتە جموجۆڵ و جۆش و خرۆشەوە بەڕەنگێک مەنجەڵی بیر و هەستی نزیک هەڵچوون بێنێتە کەفوکوڵ.

بڕوای زانایان لە بابەت شیعرەوە:

شیعر کە خۆراکی گیانە و بەپێی پێشکەوتنی شێوە و ڕێبازی ژین پێش دەکەوێت و ئاوێنەی دیمەن نوێنی ئەندازەی پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕامیاری چەرخی خۆیەتی، بەلای زانایانی تایبەتی خۆیەوە زۆر لەپێش هونەری پەخشانەوە پەیدابووە، هەندێکیان ئەڵێن لەگەڵ پەیدابوونی مرۆڤ ئەمیش هاتۆتە کایەوە، مرۆڤ بەتایبەتی لە ژیانی سەرەتاییدا لەکاتێکدا لەژێر تەوژمی باری گرانی ناهەمواری سروشتدا، سەراسیمە بەرامبەر شەوی تار و گێژەڵوەکەی بیابان و هەورەتریشقە و تاوەڕەهێڵە و گەردەلوول و ڕەشەبای ڕۆژگار و فەرتەنە و شەپۆڵی دەریاکاندا واق وڕماو، ئاسۆی بیر و تێگەیشتنی نەیدەتوانی هۆ و سەبارەت و ئەنجام تێبگات، وای بەباش زانی، یان وای بۆ ڕێ ئەکەوت لەکاتی شایی و شین، خۆشی و ناخۆشی، گەرما و سەرما، ساغی و نەخۆشی بەزم و دڵداری و تەنگانە، لەگەڵ بینینی جوانی و ناشیرینی، زۆرداری و دادگەریدا هەستی خۆی بەباشی یان بەخراپی بەوشە و ڕستەی لە سەرکێش و ئاوازەدار دەربڕێت.

بەلۆرەلۆر بۆ خۆ خلافاندن لەلایەکەوە، لەلایەکی تریشەوە بۆ ترسی خۆ دەرکردن. بەڵگەی سەلماندنی ئەمە لە کوردیدا: لاواندنەوە و هەلور بلور و گورگانە شەوێ و لای لایە و بەستەی هەڵپەڕکێ و شایی و شین و کۆڕی دڵداران و بەزمی مەی خواران و ئاهەنگی شەوارە و قریوەی شۆڕە سوارانی مەیدانی جەنگ. هەموویان بەهۆنراوەیی لەسەر کێش و دوایینەن.

شیعری کۆن و نوێ

شیعر کۆن بێ یان تازە پێویستە شیعر بێت، واتە ئەو مەرجانەی وتمان تیا هەبێت، ئەگەر وا نەبێت هەر ناوێکی لێ بنرێت شیعر نییە، چونکە جیاوازی شیعری نوێ لەگەڵ شیعری کۆندا نەبوونی کێش و دوایینە و پێویستییەکانی تر نییە، بەڵکو جیاوازییەکە لە شێوە و ناوەڕۆک و مەبەست و ئامانج دایە بەوشەی سووک و سادە و ڕستەی ئاسان بۆ تێگەیشتنی چینی بۆرە پیاوان نەک هەروەک لە کۆندا بۆ تێگەیشتنی دەستەیەکی کەم. تەنیا ئەوەندە هەیە لە شیعری ئازاددا شاعیر بۆی هەیە لە هەندێک

جێگەدا بۆ دەربڕینی مانای وردی ناسکی تازە داهێنراو واز لە کێش و دوایینە بێنێت.

شاعیر

کە دروستکاری ئەم جۆرە بەرهەمەیە، لە پیشەساز و بەنایەکی بەهرەمەند و هەڵکەوتوو ئەچێت، چونکە لە کەرەسەی پیت و وشە و ڕستە، کۆشک و تەلاری ڕازاوەی چەند نهۆم و ڕەنگاوڕەنگ دروست دەکات بۆ سوودی کەسانی تر و گەل و مرۆڤ کە شیعرە.

ئەوەی لێرەدا ئەبێ لە بیرمان نەچێت و پێویستە بیخەینە پێش چاو ئەوەیە هەر کەسێک هۆنراوەی وت و هەڵبەستی ڕێکخست پێی ناڵێن شاعیر، چونکە شایەر و لۆتیش توانای هۆنراوە و هۆنینەوە و هەڵبەست ڕێکخستنی هەیە، بۆیە شاعیری تەواوی ڕاست و دروست و حەقپەرست ئەبێت: ڕەوشت و خووجوان و لاپەڕەی ژیانی پاک و خاوەند بیروڕای نەتەوایەتی و مرۆڤ دۆستی، وەک کێو بەرامبەر وەیشوومەی ڕۆژگار بێ جووڵە وەستابێت و پیرۆزی وشەی شاعیری و ئەدەبی بەهیچ نرخێک نەگۆڕێتەوە، هەر سات و ڕۆژە ڕوو لەلایەک نەبێت، بەرهەمەکەی بەوشەی سادە و ڕستەی سووک و ئاسان بەزمانێکی تەڕ و پاراوی بێ پێچوپەنا نووسرا بێت بۆ ئەوەی بەشی زۆری گەل بەتایبەتی چینی چەوساوە و هەژار و داماوان بەبێ زەحمەت لێی تێبگەن و دەرمانی دەردی کۆمەڵایەتی و ڕامیاری و ئابووری و هەموو گۆشەکانی ژیان بێت.

أ. ب. هەوری **١٩٧٩/١/٣١**

دڵداری و پەیمانپەروەری*

سەرەتا

ئەم چیرۆکە بچکۆڵەیە هەرچەند خەیاڵی و زادەی بیری منە، بەڵام بەزۆری لە سەرچاوەی ڕەوشت و خووی هاوخوێنەکانم هەڵم هێنجاوە و کۆم کردۆتەوە چونکە بەهەزاران چیرۆکی کوردی وا هەیە کە سەراپا ڕەوشت و خووی نایاب و پەیمانپەروەری و وەفا نیشان ئەدات.

دوای ئەمە پێشکەشی ئەکەم بەو کچ و کوڕانەی کە بەچاوێکی دووربین و بەبیرێکی پیرۆز و بەرز ئەڕواننە دڵداری و مەبەستی دڵداریان پێکەوەنانی خێزانێکی یەک تەن دروست و داوێن پاکە بۆ بەرزکردنەوەی نیشتمانە هەژار و پەستەکەیان.

دانەر

پەردەی یەکەم

پەردە ئەکرێتەوە، لە ژوورێکی جوان و ڕازاوەدا کورسیەک دانراوە. (شێرۆ) کە کوڕێکی هەرزەکاری نەوجەوانە دانیشتووە، دەستێکی ناوەتە بەرچەناگەی (تا تۆزێ بێدەنگ) پاش بێدەنگی سەرهەڵدەبڕێ و ئەڵێت:

– خوایە گوناهم چی بوو وا تووشی ئەم سزایەت کردم. لەلایەکەوە ئەوەتەی باوکم ڕۆییوە بێ سەروشوێن هیچ خەبەرێکی نییە، ئێستاش وەک بیستوومە ئەو وڵاتەی کە ئەو بۆی چووە ئاژاوەی تیایە و پەشێوە، ئەم شەویش خەوم پێوە دیوە ئەترسم تووشی بەڵایەک بووبێت.

لەلایەکی تریشەوە تووشی داوی دڵداریت کردووم کە گەلێ لەو خراپترە، بەخوا ڕاستە ئەڵێن یاخوا کەس زەدەی دەردی دڵداری نەبێ، بەڕاستی دەردێکی پڕ ئێش و سزایەکی بەجۆشە، بەجۆرێ وام لێ هاتووە لەم تەمەنە شیرینەدا لە گیانی خۆم بێزار بووم، نامەوێ تاوێ بژیم. خوایە ئەم بەڵایە چی بوو؟

(تاوێک بێدەنگ ئەبێت دووبارە سەر هەڵدەبڕێتەوە و ئەڵێت):

– ئاخ نازەنین چیت پێکردم، گیرۆدەی داوی خۆتت کردم، ژینت لێ شێوانم، دەمێکیشە چاوم پێت ناکەوێ، نازانم لە کوێیت، ڕازی پەنهانی خۆمت بۆ دەرخەم. ئاخ، ئەم دەردی دڵدارییە چەند دەردێکی سەختە چەند بەڵایەکی بەدبەختە، هیچ گیاندارێک بەرگەی ناگرێ.

نازەنین لە کـــوێیت بینایی چاوم
مـــایەی ئێش و نێش بۆنەی هەناوم

* دانەر: أ. ب. هەوری. چاپی یەکەم ١٩٤٣ – چاپخانەی مەعاریف – بەغداد. چاپی دووەم: ١٩٧١ – چاپخانەی کامەرانی – سلیمانی.

لەم کاتەدا کە شێرۆ ئەم هەڵبەستە ئەخوێنێتەوە لە دەرگا ئەدرێ شێرۆ خۆی کۆئەکاتەوە و ئەڵێت:

– دەی خوا مژدەیەکی خۆش... فەرموو وەرە ژوورەوە.

کە دێتە ژوورەوە ئەو جلەودارەیە کە لەگەڵ باوکی شێرۆ چووبوو بۆ کڕین و فرۆشتن. بێ واتە نووسراوێک ئەداتە دەست شێرۆ. شێرۆ کوتوپڕ نووسراوەکە ئەکاتەوە و دەست بەخوێندنەوەی ئەکات. شێرۆ ڕەنگی تێک ئەچێ و قوڕگی پڕ ئەبێ لە گریان. ئینجا بۆ ئەوەی دانیشتوان گوێیان لێ بێت بەدەنگێکی بەرز نووسراوەکە ئەخوێنێتەوە کە ئەمەی خوارەوەیە:

ڕۆڵەی شیرینم مەرگت نەبینم شێرۆ گیان

وام لە کاتێکی نەهاتدا، گوللەی مەرگ وەک تەرزە بۆم ئەبارێ. گیان کێش جارجار خۆیم نیشان ئەدات، وا دیارە جارێکی کە من تۆ نابینمەوە. ڕۆڵە تۆ بەخوا و منداڵەکان بەتۆ ئەسپێرم. هیوام وایە لە ڕێی نیشتمانپەروەریشدا هەموو ساتێ گیان بەختکەیت، چونکە هەزار ساڵ ژیان دوایی مردنە، هەر ئەو ناوەیە بۆت ئەمێنێتەوە. ئیتر تەنگ و چەڵەمەیە زیاتر ناتوانم هیچی ترت بۆ بنووسم.

باوکت. کاوە

دوای خوێندنەوەی نووسراوەکە شێرۆ بەجلەودارەکە ئەڵێت:

– تۆ ئێستە بڕۆ بحەوێرەوە دوایی هەردووکمان ئەچین بەشوێن باوکما.

کە جلەودارەکە ئەچێتە دەرەوە، شێرۆ لەبەرخۆیەوە دەست ئەکاتەوە بەقسە و ئەڵێت:

– ئەمە ڕۆژەکەیە کە من لێی ئەترسام، چی بکەم خوایە، چۆن نازەنین بەجێ بێڵم و بچم بەشوێن باوکما، وەیان چۆن نەچم بەشوێنیا بەخۆڕایی خوێنی ون بێت. کەواتە چاک ئەوەیە چاوم بەنازەنین بکەوێت، تێی بگەیەنم و ماڵئاوایی یەکجاری لێ بکەم، چونکە بێگومان گەڕانەوەم نابێت و ئاواتی چەند ساڵەی دڵ لەگەڵ خۆم ئەنێمە خاکەوە و ئەبمە نموونەی دڵدارانی دواڕۆژ.

ئەمە ئەڵێت و ئەچێتە دەرەوە و پەردە دائەدرێتەوە.

پەردەی دووەم

پەردە ئەکرێتەوە لە ژوورێکی جوان و ڕازاوەدا نازەنین کچێکی چواردە ساڵانی باڵا شمشاڵی لێو بەخاڵی ڕوومەت ئاڵە، نیشانەی دڵداری زەرد و لاوازی کردووە، لەبەرخۆیەوە سکاڵا ئەکات و ئەڵێت:

– خوایە ئەم دەردی دڵدارییە چی بوو وا تووشی منت کرد، دەردێکە کەس بەرگەی ناگرێت و دەرمانی نییە. ئینجا ئەم هەڵبەستە ئەڵێت:

هێـــزی لێ بڕیم دڵداری گـــیـــانی
شـــەمـــاڵ زوو بڕۆ شنەی بەیانی
بـلـێ نـازەنـین لـە دووریـیـت بـەدڵ
هەر ناڵەیەتی و شـیـــوەنی بەکـــوڵ

لەم کاتەدا لەپڕ شێرۆ خۆی ئەکا بەژوورا. نازەنین بەرەوپیری ئەچێت و پێی ئەڵێت:

– ڕۆژباش.

کە نازەنین ئەڕوانێتە شێرۆ تێئەگات شتێکی خراپ ڕوویداوە بۆیە لێی ئەپرسێت:

– بڵێ چی بووە؟

شێرۆ سەرگوزشتەی باوکی بۆ ئەگێڕێتەوە و بەگریانەوە ئەڵێت:

مـایەی ئێش و نێش زامـانی سـەخـتم
شـەیدایی تۆ بوو شـێـواوەی بەخـتم

نازەنین وەرامی ئەداتەوە:

گـیـانە وەک بلبل عـاشـقی ڕووتم
هەمـیـشـە زەدەی تیـری برۆتم

شێرۆ ئەڵێت:

گـیـانە دڵەی من کـڵـوکـۆیەتی
ئارەزووی تیـری پەنجـەی تۆیەتی
بەتای زوڵفـەکـەت تومـەهاری کـە
بەتیـرێکی تر کـولـەواری کـە
پێـستی ئەسـتوورە با زامی زۆربێ
گـۆشـتـەوزون نەکا با هەر ناسـۆربێ
مەولەوی

دوای ئەمە شێرۆ ڕووئەکاتەوە نازەنین و ئەڵێت:

– گیانی شیرینم نازەنین وا چەپگەرد کەمەری تیری لێ بەستین، منی هاوێشتە دەریای نەهاتەوە ئەبێ بڕۆم بەشوێن باوکما. ئەگەر خواکردی و لەم تەنگانەیە ڕزگاربووم ئەوسا پێگەیشتنی من و تۆش ئاسانە. خۆ ئەگەر خوانەکردە بێت و باوکم کوژرابێ، پێگەیشتنی ئێمەش لەگەڵ مەرگی ئەو ئەنێژرێت. هەڵسە ئیتر با دۆعاخوازی بکەین نەوەک چاوم پێت نەکەوێتەوە.

کە نازەنین هەڵئەسێتە سەرپێ و دەستی شێرۆ ئەگرێ، شێرۆ ئەم هەڵبەستە ئەڵێ:

بـەنـاز هـەر بـەنـاز دەم بـکـەرەوە
گـرەو لە زولەیخـا و شـیـرین بەرەوە
بێنە چەند مـاچێ لەسـەر خـاڵەکـەت
نۆبەرەی بەری کـولـمـە ئاڵەکـەت
من لەوانە نیم لە ڕێگەی ناخـۆش
بتـرسم باڵات بکەم فـەرامـۆش

خـاکی ئەلحـەدم کـە کـرد بەسـەرپۆش
ڕوو ڕەش بم ئەگـەر بتکەم فـرامـۆش

دوای لێبوونەوە لە هەڵبەستراوەکە شێرۆ ئەچێتە دەرەوە و نازەنین بەگریانەوە ئەم هەڵبەستە ئەڵێت:

تۆم سـپـارد بەسـۆز هەناسـەی سـەردم
بەجـــۆش و خـــرۆش دڵەی پڕ دەردم
بەیەزدانی پاک بەخـوای بێ سـتـوون
پارێزگـارت کـا لە چەپگەردی دوون
ئـەوا تـۆ ئـەڕۆی بـەنـاڕەزای دڵ
گـیـانم لەگـەڵـتـە مـەنزڵ بەمـەنزڵ
مەولەوی

پەردە دائەدرێتەوە.

پەردەی سێیەم

پەردەکە ئەکرێتەوە لە ژوورێکدا چەند کورسییەکی ڕەنگاوڕەنگی نایابی تیایە میرێک لەگەڵ چەند سەردارێکدا دانیشتوون، پاش تۆزێک میر ڕووئەکاتە دانیشتوان و ئەڵێت:

– ئایا هیچ کاروبارێکی میللەت هەیە لەم وەختەدا ببینین؟

یەکێ لە سەرداران ڕووئەکاتە میر و ئەڵێت:

– میللەت لە هەموو کانی دڵیانەوە دوعای سەرکەوتن و تەندروستی بۆ میر ئەکەن

لەم کاتەدا قاپیبەوان دێتە ژوورەوە ئەڵێت:

– میرم دوو پیاو قۆڵی یەکێکیان بەستووە ئەیانەوێ بیهێنن بۆ لات.

میر ئەڵێت:

– بابێن.

کە دوو پیاوەکە و قۆڵ بەستراوەکە دێنە ژوورەوە میر ئەڵێت:

– بۆچی قۆڵی ئەم پیاوەتان بەستووە. گوناهی چییە؟

یەکێ لە پیاوەکان ئەڵێت:

– میرم ئەم پیاوە باوکی ئێمەی کوشتووە، ئێمەش گرتمان و وتمان مادام حکوومەت هەیە پێویستە ئەو تۆڵەمان بسێنێ، وا هێناومانە فەرمانی ئێوە چییە؟

میر ڕووئەکاتە قۆڵ بەستراوەکە (کە شێرۆیە) ئەڵێت:

– تۆ باوکی ئەم کوڕانەت کوشتووە؟

شێرۆ ئەڵێ:

– بەڵێ.

میر ئەڵێ:

– لەسەر چی؟

شێرۆ ئەڵێت:

– قوربان باوکی من بە بازرگانی هاتبوو بۆ ئەم وڵاتە، لای باخی باوکی ئەم کوڕانە ڕێی پێ گیراوە و کوژراوە و ماڵێکی زۆریشمان براوە. منیش کە هاتم بەدوایا و گەیشتمە ئەو شوێنەی کە باوکمی تیا کوژرا بوو. باوکی ئەم کوڕانە ڕێی پێگرتم و وەختە بوو بمکوژێ، بۆیە گومانم نەما کە هەر باوکی ئەمانە باوکمی کوشتووە لەبەرئەوە کوشتمەوە.

کە شێرۆ لێ بووەوە میر فەرمووی:

– بیان بەنە دەرەوە.

کە شێرۆ و کوڕەکان ئەبەنە دەرەوە میر ڕووئەکاتە سەرداران و ئەڵێت:

– بەپێی پەیڕەو و ئایین پێویستە ئەم کوڕە بخنکێنرێت چونکە پیاوی کوشتووە، ئەمەش لە گوفتاری خۆی دەرکەوتووە.

سەرداران هەموو ئەڵێن:

– بەڵێ وایە.

میر ئەفەرمووێ:

– ئەو پیاوکوژە بهێننە ژوورەوە.

کە شێرۆ دێنن میر ڕووی تێئەکات و ئەڵێت:

– تۆ لەبەرئەوەی پیاوکوژیت فەرمانمان دا بەخنکاندنت.

شێرۆ بەپاڕانەوە و گریانەوە ئەڵێت:

– بۆیە ناگریم کە ئەکوژرێم و، لە جوانی بەرخوردار ئەبم، بەڵکو بۆ ئەوە ئەگریم چونکە باوک کوژراوم، هەتیوبارم و ئاواتی چەندساڵەی دڵ ئەنێمە خاکەوە. ئاخ نازەنین. ئاخ دڵداری.

ئەگەر لە دووریت سەد فرسەنگ دووربم
بێ تۆ ڕازی بم یاخوا لێت دووربم
مەولەوی

دوای ئەمە ڕووئەکاتە میر و ئەڵێت:

– میرم تکام وایە بوارم بدەیت بچم چاوم بەبرا و خوشکە هەتیوەکانم و دەستگیرانەکەم بکەوێت. پەیمان ئەدەم بگەڕێمەوە بۆ خنکاندن.

میر سەر ڕائەوەشێنێ و ئەڵێت:

– ئەمە چۆن ئەبێت، هێشتا شتی وانەکراوە، چۆن بڕوا بکەم ئەگەڕێیتەوە؟

لەم کاتەدا بارام بەگ کە سەردارێکی کوردە و دانیشتووە، دەماری کوردایەتی دێتە جۆش، هەڵئەسێ و ڕووئەکاتە شێرۆ و ئەڵێت:

– چۆن پەیمانم ئەدەیتێ ئەگەر ببم بەکەفیلت ئەگەڕێیتەوە؟

پەیمانی شێرۆ:

قەسەم بەڕۆژی کاتی زەردەپەڕ
بەشاخ و دۆڵ و کێو و دەشت و دەر
بەگیانی پاکی دەرچووی سێدارە
بەلاشەی کوردی ژێری قەنارە
بەسەری میر و ڕوویی نازەنین
بەخوای ئاسمان و دانەری زەمین

– درۆت لەگەڵ ناکەم و بەم سوێندانەی کە خواردم باوەڕ بکە ئەگەڕێمەوە.

بارام بەگ ڕائەپەڕێ و دەستی میر ماچ ئەکات و ئەڵێت:

– میرم من ئەبم بەکەفیلی ئەم لاوە، ئەچمە بەندیخانەوە، ئەگەر ئەو نەهاتەوە من بخنکێنە.

هەرچەند میر لەپێشەوە سەرپێچی ئەکات و ئەڵێت:

– شتی وا نەبووە و نەکراوە.

بەڵام لەبەرئەوەی زۆری لێ ئەپاڕێتەوە، دوایی ڕازی ئەبێ کە بارام بەگ بگرن و شێرۆ بەرەڵلاکەن. ئەگەر دوایی پانگزە شەو شێرۆ نەهاتەوە، بارام بەگ بخنکێنرێت.

پەردە دائەدرێتەوە.

پەردەی چوارەم

پەردە ئەکرێتەوە، نازەنین ئەبینرێت بێدەنگ لە ژوورێکدا دانیشتووە پاش تۆزێ لەبەرخۆیەوە ئەڵێت:

– ئەی چەرخی بێ ئامان، شەیدای کەچ کەمان، شێتی هیچ نەزان، چۆن شێرۆت هاوێشتە باوەش مەرگەوە، بەوەش جەرگی منت کون کون کرد، ژینت لی شێواندم، سەرت لێ تێکدام. بەتیری دڵداری گیانم کون کون بووە، ساتێ ئارامم نییە، دەک تۆش بەجەستەی منت لێ بێ.

هەی دڵە ئامان دەخیل سەد دەخیل
مات و کەساسم ڕەنجەڕۆم زەلیل

کەسپەی کزەی تۆ بۆ نەبڕایەوە
کلّپە و بلّێسەت بۆ نەکوژایەوە
سەلام

– ئاخ خۆزگە هەواڵێکی شێرۆم ئەزانی. چەند خۆشە ئێستە خۆی بکردایە بەژوورا، دڵی ژەنگارمی لە زاخاو بدایەوە.

لەم کاتەدا شێرۆ لەپڕ خۆی ئەکات بەژوورا، نازەنین بێ پەروا ڕائەپەڕێ و دەستی ئەخاتە ناو دەستیەوە و ئەڵێت:

وەک پەلکە زێڕین با دەست لە گەردن
دانیشین هەردوو تا ڕۆژی مردن
طاهر

شێرۆ بەم هەڵبەستە وەڵامی ئەداتەوە:

نازەنین ئەمە کۆتایی کاتمە
دەمدەمەی دەمی ڕێی نەهاتمە

نازەنین:

– چۆن دڵت دێ وا ئەڵێیت، شێرۆ توخوا لەم کاتە خۆشتر هەیە کە پێک گەیشتینەوە، دیارە لێم ڕەنجاوی.

شێرۆ:

– گیانی شیرینم نازەنین من و لێ ڕەنجانی تۆ، ئەمە چۆن ئەبێ؟ بەڵام چەپگەرد نایەوێ پێک بگەین. من بڵێم چی بڕیاری خنکانیان داوم و بۆ چەند ڕۆژێ هاتنەوە کەفیلم داوە.

کە هەموو قسەکانی بۆ ئەگێڕێتەوە نازەنین ئەڵێت:

– گیانە شیرینەکەم شێرۆ ئینجا چی ئەبێ نەگەڕێتەوە، خۆ ئەو میرەی کە بڕیاری خنکاندنی تۆی داوە لێرە دەستی ناڕوات، مەڕۆرەوە، لێرە وەک بلبل و گوڵ دەم لە ناودەم دەست لە گەردن ڕائەبوێرین.

شێرۆ:

– دەک نامەردت نەکەن نازەنین ئەمە ڕێ و شوێنە بۆ منی دائەنێیت ئەگەر نەگەڕێمەوە و پەیمان بەجێ نەهێنم. جیهان سەرزەنشتم ئەکات.

نازەنین:

– بۆ پەیمان بەجێهێنان و مردنی خۆت من فەرامۆش ئەکەیت؟

بەخوا دیارە لێم ڕەنجاوی.

شێرۆ:

قەسەم بەڕوویی بێگەردی سوورت
بەلاشەی یاری مردوویی دوورت
بەجوانی یوسف عەشقی زولەیخا
بەیادی ئادەم بەسۆزی حەوا

– تا دەمی حەشر لە گۆڕیشا شیوەنی تۆ ئەکەم. یادی لەنجەولاری تۆ ئەکەم. هیچ هێزێ نییە تۆم لەبیر بەرێتەوە، بەڵام هەرچەند ئەکەم لە ترسی پەیمان شکاندن ناوێرم نەڕۆمەوە، لەبەر سەرزەنشتی زەمانە، ئیتر بەبەریەوە نییە تکام وایە هەستە با دوعاخوازی بکەین دوام مەخە با بەدرۆزن دەرنەچم، هەستە با گەردن ئازادی بکەین چونکە ئەمە دوا کاتمە لەگەڵ تۆ، پاش تاوێکی تر ئەبمە هاودەمی سێدارە توخوا لەبیر خۆتم مەبەرەوە.

ئازیز دیارە کۆچی دواییمە
زایەڵەی پێچی ماڵئاواییمە
ئاخر سەفەرمە و ڕێگاکەم دوورە
مەنزڵ بێ پایان توێشو زەروورە
دینت توێشوی چاو مەیلت تویشوی دڵ
ڕازت توێشوی گوێ مەنزڵ بەمەنزڵ
گەر نەهاتمەوە تۆ بەسەلامەت
دیدەنی دیار کەوتە قیامەت
مەولەوی

نازەنین ئەڵێت:

– هێزی ئەژنۆم نییە هەڵسم، دەستم بگرە با هەڵسم.

لەپاش هەڵسان دەستی یەکتر گوشین، شێرۆ بەگریانەوە ئەچێتە دەرەوە. پاش چوونە دەرەوەی شێرۆ نازەنین ئەڵێت:

– دەک کوێربی چەپگەرد چۆن کوێرت کردم، بەکامی دڵی خۆمت نەگەیانم، ئێستە شێرۆ ئەبەیتە پای سێدارە. دەک کوێربم ئەم دەردە چی بوو وا تووشی بووم، خەو و خۆراکم لێ تاڵ بوو، چۆن بژیم، ژیان لەپاش مردنی شێرۆ بۆچی باشە. چاک وایە لەپاش ئەو ژیانم نەوێ و منیش خۆم لەپێناویا لەناوبەرم، بەڵام وا باشە تا ماوم شینێکی گەرمی بۆ بکەم چونکە بەکەساسی ئەمرێ.

شیوەنی نازەنین:

یاری دڵ ئارام شێری نەرم ڕۆ
شێرۆی بەخت شێواو لاوی فەرم ڕۆ

گوردی نەبەردی جەنگاوەرم ڕۆ
چابوک سواری دلاوەرم ڕۆ
فەخری لاوانی سەرزەمینم ڕۆ
تاقە گوڵەکەی باخی ژینم ڕۆ
یاری نەوخەتو نەونەمامم ڕۆ
خاوەن دیوەخان جێ و مەقامم ڕۆ
عاشقی شەیدای باخی گوڵم ڕۆ
دێوانەی دینی دیدە و دڵم ڕۆ
هاوڕێی دەرد و خەم شایی و شینم ڕۆ
گوڕی ئەگریجەی جووت چین چینم ڕۆ
تۆ بمری شێرۆ لەپای سێدارە
من بژیم هەژار بێ کەس بێ چارە
ژیانم ناوێ لەپاش باڵای تۆ
کەڵکی چی ئەگرێ ژیانی ڕۆڕۆ

لەپاش ئەم لاواننەوەیە نازەنین هۆش دێنێتەوە بەرخۆی و ئەڵێت:

– شەرتە تا ماوم ڕەشپۆش بم، شادیم شیوەن بێ، خۆراکم خەم بێ وێڵ بم بەهەردانا، بڕۆم بەدوای شێرۆدا بزانم لە کوێ لە سێدارە ئەدرێ بیدۆزمەوە، ببمە هاودەمی سێدارەکەی. توخوا چۆن کوێر نابم چۆن نامرم، دەک میرەکە خوا کوێرت کا، ماڵت وێران بێ، تەخت و بەختت تێکچێ، خێر لە ژینی خۆت نەبینی، ماڵ و منداڵت بەقاورمە بێت بۆ کسپەیەک خستتە دڵمەوە، جەرگت بڕێ، ئێستە شێرۆ ئەبەیتە پای سێدارە، ئەو ملە ناسک و نازدارەی ئەکەی بەو پەتەیشەوە، گیانی ڕەوانی لەبەر دەرئەکەیت.

لەپاش ئەم قسانە لەلایەکی شانۆکەوە ئەچێتە دەرەوە، پاش تۆزێک دێتەوە سەر شانۆکە، کراسێکی شینی لەبەردایە و لەچکێکی کردووە بەگریانەوە دەڵێت:

– وا ئەڕۆم بەدوای شێرۆ نایەڵم مەرگی پێش مەرگم کەوێ، ئەبێ لەپێش ئەودا خۆم بکوژم.

ئەچێتە دەرەوە و پەردە دائەدرێتەوە.

پەردەی پێنجەم

پەردە ئەکرێتەوە لە ژوورێکدا میر لەسەر کورسییەکی جوان دانیشتووە، ڕووئەکاتە یەکێ لە سەرداران و ئەڵێت:

– کاتی خنکاندنی شێرۆ هات، پێویستە ئەمڕۆ لە سەعات شەشدا بخنکێنرێت کەچی نەشهاتەوە،

کەوا بوو بچن بۆلای کەفیلەکەی کە بارام بەگە بیهێنن بۆ لام.

کە بارام بەگ ئەهێنن میر ڕووی تێئەکا و ئەڵێت:

– لەسەر پەیمانی خۆت پێویستە بخنکێنرێیت.

بارام بەگ ئەڵێ:

– میرم بەهەموو دڵ و گیانمەوە ئامادەم بۆ خنکاندن و هیچ لارییەکم لەمە نییە.

میر ئەفەرموێ:

– ببەنە دەرەوە تاکو کاتی خنکاندنی دێت هەرچی ئەوێت بیدەنێ و بۆی بکەن.

کە بارام بەگ ئەبەنە دەرەوە یەکێ لە سەرداران ڕووئەکاتە میر و ئەڵێ:

– میرم ئێوە ئێستە بارام بەگ ئەکوژن لەجیاتی پیاوێکی نەناسی بێگانە، خۆ بەکوشتنی ئەم هیچ سوودێکمان پێ نابڕێت، زۆرباش نییە پیاوێکی وا گورجوگۆڵ بکوژرێ خۆتان ئەزانن کە بارام بەگ بۆ کاروبار و فرمانی ئێوە هەموو کاتێک ئامادەیە، لەبەرئەوە ئێمەش تکامان وایە بیبەخشی و نەیکوژی.

میر لەم قسەیە زۆر ڕقی هەڵدەستێ و تووڕە ئەبێ و ئەڵێت:

– من مەبەستم لە ژیان و بەرزی وڵات و پێشخستنی نیشتمان و بڵاوکردنەوەی ئاسایشە، ئێستاش ئەگەر بێت و بارام بەگ ببەخشرێ و نەکوژرێ، ئاژاوە ئەکەوێتە وڵاتەوە، چونکە هەرکەسێ کەفیل بدا و خۆی وڵات بەجێ بهێڵێ و دوایی کەفیلەکەشی هیچی لێ نەکرێ، خراپە و تاڵان و پیاوکوشتن و ڕووتکردنەوە و جەردەیی ئەوەندە زۆر ئەبێ باوک سەر ڕۆڵەی خۆی ناپەرژێ، ئەوساش ئێمە کاروبارمان پێ هەڵناسوورێ، بۆیە پێویستە بارام بخنکێنرێت بۆ ئەوەی چاوی ئەم و ئەوی پێ بشکێ و کەس نەبێ بەکەفیلی نەناس و بێگانە.

دوای ئەمە میر بەتووڕەییەوە هەڵئەسێ و ئەچێتە دەرەوە و پەردە دائەدرێتەوە.

پەردەی شەشەم

پەردە ئەکرێتەوە ئەبینرێ شانۆکە دوو کەرتە، لە کەرتێکیا سێدارەیەک هەڵخراوە، دوو یاساوڵی بەدیارەوەیە، لەپاش تۆزێ بەدوو یاساوڵی تر بارام بەگ دێنن لەپێش ئەوەدا کە ملی بکەن بەپەتەکەوە ئەڵێت:

– چونکی ئەمخنکێنن کەواتە وازم لێ بێنن با یەک دوو قسە هەیە بیکەم.

یەکێ لە یاساوڵەکان ئەڵێت: بڵێ چی ئەڵێیت بیڵێ.

بارام ئەڵێت:

– من ئەم خنکاندن و مردنەم لە لا شادییە، چونکە لەسەر بەجێهێنانی پەیمانی خۆم ئەخنکێنرێم و گیانی لاوێکی تازە پێگەیشتوو ڕزگار ئەکەم، خۆم لە پێناویا لەناو ئەبەم، چونکە ئەو لاوێکی تازەپێگەیشتووی باوک کوژراوی دڵ بەئازاری عەشقە، هیچی لەبەری جوانی خۆی نەخواردووە.

لەم کاتەدا یەکێ لە یاساوڵەکان ئەڵێت:

– وەختت نەما ئیتر بێدەنگ بە.

دوای ئەمە وردە وردە ئەیبەنە پێشەوە بۆ بەر پەتی سێدارەکە و ملی ئەکەن بەپەتەکەوە. هەر لەو کاتەدا کە ئەیانەوێ بەرزی بکەنەوە، بەدەنگێکی بەرز یەکێ لە دەرەوە هاوار ئەکات و ئەڵێت:

– لە ڕێی خوادا مەکەن وا خۆم هاتمەوە.

کە دێتە ژوورەوە تەماشا ئەکەن شێرۆیە بەهەنسکەبڕێ و هەڵەداوان ڕائەکات بۆ بەر سێدارەکە و باوەش ئەکا بە بارام بەگدا و ئەڵێت:

– ئەم پیاوە کەفیلی منە وا خۆم هاتمەوە ئەو مەخنکێنن، لە میر بپرسن بزانن چی ئەوێ.

یەکێ ئەچێ لە میر بپرسێت.

لە کەرتەکەی تری شانۆکەدا دوو کوڕە باوک کوژراوەکان بەدەم گفتوگۆوە دێنە پێشەوە و گەورەکەیان ئەڵێت:

– بیستومە کە گوایا شێرۆ باوکمانی کوشتبوو، بڕیاری خنکاندنی درابوو بارام بەگ بووبوو بەکەفیلی، لە کاتی خنکاندنی بارام بەگدا هاتۆتەوە.

کوڕە بچووکەکەیان ئەڵێت:

– کاکە بیستنی چی من بەچاوی خۆم دیم.

گەورەکەیان ئەڵێت:

– بەڕاستی ئەوەی ئەم لاوە کردی پێویستە هەموو هۆز و تیرە شانازی پێوە بکەن چونکە زۆر هونەرە پیاو بەپێی خۆی بچێتە بەردەم سێدارە و باوەش مەرگەوە، ئەم هونەرەی ڕۆستەم و فەرهاد و کەیقوباد و خەسرەویش نەیان کردووە، هیچ باوەڕم نییە ئەم کوڕە بەخۆڕایی ئەگەر ڕاستیش بێ باوکی ئێمەی کوشتبێ.

بچووکەکەیان ئەڵێت:

– کاکە کردەوەی ئەم لاوە بەڕەنگێ کاری لێکردووم، لەجیاتی باوکمان کوشتنی بەپێویست نازانم. خۆ بەکوشتنی ئەم باوکی ئێمە زیندوو نابێتەوە، لەگەڵ ئەمەشدا لەناوبردنی لاوێکی وا پەیمانپەروەر و ڕاستگۆ و دڵدار مەخابنە.

گەورەکەیان ئەڵێت:

– ئافەرم برام ئەڵێیت لە دڵی منایت، بەخوا منیش ئەم بیرەم هەبوو، کەواتە با بچین بۆ لای میر و دەستی ماچ کەین و تکای لێ بکەین و بڵێین: ئێمە لە خوێنی خۆمان خۆشبووین، تۆش بیکە بەساقەسەری خۆت و منداڵت، بیبەخشە با لە چنگ ئاسنینی مەرگ ڕزگاری بێ.

ئەمە ئەڵێت و پەردە دائەدرێتەوە:

پەردەی حەوتەم

پەردە ئەکرێتەوە میر و سەرداران دانیشتوون پەردەدارە دێتە ژوورەوە ئەڵێت:

– میرم ئەو لاوەی کە بڕیاری خنکاندنیتان دابوو، بارام بەگ کەفیلی بوو هاتۆتەوە فەرمانی ئێوە چییە؟

میر ئەڵێت:

– جارێ مەیخنکێنن.

کە پەردەدار ئەچێتە دەرەوە میر ڕووئەکاتە سەرداران و ئەڵێت:

– کردەوەی ئەم لاوە شتێکی نادیدەیە و نەبینراوە، زۆر ئازاییە پیاو بەپێی خۆی بچێتە بەر پێی سێدارە.

سەرداران هەموو ئەڵێن:

– بەڵێ کردەوەیەکی سەرسام بەخشە.

لەم کاتەدا دیسان پەردەدار دێتە ژوورەوە ئەڵێت:

– میرم ئەو کوڕانەی کە شێرۆ باوکیانی کوشتبوو، ئەیانەوێ بێنە لات.

میر:

– بابێن.

کە کوڕەکان دێنە ژوورەوە یەکەیەکە دەستی میر ماچ ئەکەن، دوای ئەوە گەورەکەیان ئەڵێت:

– میرم ئەو لاوەی کە ناوی شێرۆیە و باوکی ئێمەی کوشتبوو، چونکە لاوێکی ڕاستگۆ و پەیمانپەروەر و تازەپێگەیشتووە و لە تەمەنی جوانی خۆی بەری نەخواردووە، ئێمە لێی ئەبوورین، تۆش لەڕێی خوادا بیبەخشە.

میر ئەڵێت:

– ئافەرم ڕۆڵەم، بەڕاستی کردەوەی ئەم لاوە منیشی گیرۆدەی خۆی کرد و منیش نەم ئەویست بخنکێنرێت ئەگەر پەیڕەو و ئایین ڕێیان بدایە.

دوایی میر ڕووئەکاتە کوڕە بچووکەکەیان و ئەڵێت:

– تۆ چی ئەڵێیت کوڕم؟

کوڕەکە ئەڵێت:

– منیش لەسەر بیری کاکم.

دوای ئەمە ئەفەرموێ:

– بچن شێرۆ بێنن.

که شێرۆ دێن دەستی میر ماچ ئەکات و ئەڵێت:

– ئامادەی فرمانتانم، تا ماوم ستایشی ئێوە ئەکەم، چونکە کردەوەیەکتان لەگەڵ کردم تا ئێستا کەس لەگەڵ کەسی نەکردووە.

میر ئەڵێت:

– کورم کردەوەی نەبینراوی خۆت ڕزگاری کردی، ئەوا تۆم بەخشی، ئەمانەش ئەو کوڕانەن کە باوکیانت کوشتبوو، ئەوانیش لە خوێنی باوکیان خۆشبوون، تۆش دەست بکەرە ملیان و منیش پاداشی چاکەیان ئەدەمەوە.

شێرۆ کە دەست ئەکاتە ملی کوڕەکان پێیان ئەڵێت:

– بەم کردەوەیەتان تا مردن منتان کرد بەبەندەی خۆتان.

لەم کاتەدا پەردەدار دێتە ژوورەوە و ئەڵێت:

– میرم کچێکی کراس شینی کۆچەری ڕەنگ، لەبەر دەرگایە ئەیەوێ بێتە خزمەتتان.

شێرۆ نایەڵێ میر وەڵام بداتەوە ئەڵێت:

– کچ و لەبەر دەرگا هیچ گومانی نییە نازەنینە، وێڵ بووە بەدوای منا.

میر ئەڵێت:

– دەستگیرانەکەی تۆ؟

– شێرۆ ئەڵێت:

– بەڵی.

میر ئەڵێت:

– کەواتە بابێتە ژوورەوە.

کە دێتە ژوورەوە ڕاستە نازەنینە، کە چاوی بە شێرۆ ئەکەوێ بێ ئەوەی گوێ بداتە میر و سەرداران، باوەش بەشێرۆدا ئەکات و ئەڵێت:

ئۆخەی سەد ئۆخەی کە پێت گەیشتم
خەمی کۆنە و نوێت وا لە دڵ ڕشتم
فدای ناوت بم شێر شکێنەکەم
لاوی بێگەردی دڵ ڕفێنەکەم
بەسەر گەردت بم شێری شێر شکێن
شەو میوانت بم لاوی دڵڕفێن

کە نازەنین لێ ئەبێتەوە شێرۆ ڕووئەکاتە میر و ئەڵێت:

– میرم لێی مەگرە، سەرزەنشتی مەکە، پادشای دڵداری لە هەموو پادشایە دەستدارترە، ئەگەر ئەفەرمووی ئەتوانم بە هەڵبەست وەرامی بدەمەوە.

میر ئەڵێ:

– بڵێ چێ ئەڵێیت، بیڵێ، ناخۆش نییە.

ئینجا شێرۆ ڕووئەکاتە نازەنین و ئەڵێت:

خۆش هاتی یاری دڵ ئارامەکەم
تازە نەوگوڵی لالەزارەکەم
چاوم ڕوون بووەوە چاوەکەی گیانی
سۆزەی عەشقی دڵ سروەی بەیانی
ئەو چاوە کوێر بێ تۆی پێ نەبینم
مایەی ئازادی و کۆڵەکەی ژینم

دوای ئەمە شێرۆ هەر ڕووەو نازەنین ئەڵێت:

– پێویستە من و تۆ تا مردن ستایشی میر بکەین، چونکە هەردووکمانی لە مردن ڕزگارکرد.

لەم کاتەدا میر ڕووئەکاتە شێرۆ و ئەڵێت:

– شێرۆ چیت ئەوێ بتدەمێ ئەم کچەم بەیتێ؟

شێرۆ ئەڵێت:

– میرم هیچ شتێک نییە نازەنینی پێ بگۆڕمەوە، تەنیا ناتوانم بڵێم نای گۆڕمەوە بەنیشتمان، چونکە نیشتمان مایەی شانازی و ژیان و شەرەفی ئادەمیزادە.

میر ئەم وەرامەی شێرۆی زۆر پێخۆش ئەبێ و ئەفەرموێ:

– بچن سەر کەنیزیک بانگ کەن.

کە سەر کەنیزەک دێت میر پێی ئەڵێت:

– ئەم کچە بەرە دەستێ جلی نایابی لەبەرکەن لەماڵەوە دایبنێن تا لێی ئەپرسمەوە.

دوای ئەمە ڕووئەکاتە سەرداران و ئەڵێت:

– من ئەم کچ و کوڕە بەیەک ئەگەینم، لە دراوی خۆم شاییان بۆ ئەکەم. چونکە ڕێکەوتێکی زۆر سەیرە لەجیاتی شێرۆ بخنکێنرێ کەچی شایی ئەکات.

پاش قسەی میر، شێرۆ و نازەنین لەیەک مارە ئەکرێن و ئەکرێت بەشایی و هەڵا، میر و سەرداران دەست ئەگرن و تاوێ لەسەر شانۆ هەڵئەپەڕن و پەردە دائەدرێتەوە.

تەواو بوو

ئازار و ئاوات*

سەرەتا

هەڵبژاردەیەک کە بۆ چاپکردن دەست بدا لە دیوانێ. ئەو دیوانەیە کە هەر لە مناڵییەوە بەئازارەوە ڕووی نابێ بەبیابانی ئاواتی ژیانەوە، با زۆر یا کەم بێ، چونکە بەری خولیاو تەقەلای هەڵسوکەوتی چەندان شەوانی تاریکی ئەموستە چاو و ڕۆژانی پڕ تەمومژی ژیانە و مەبەستی خزمەت و بەرخستنی زوبان و وێژەی تیرە و هۆز و گەلەکەیەتی، هەر باشە بەتایبەتی کە دوو لاوی دڵسۆزی وەک کاک مەحمود خەزنەدار و مامۆستا مستەفا ساڵح هانەهانە دەربن، خۆ ئەگەر خوا کردی و لەباریا هەبوو کە گریکێکی ئەدەبی بدا بە هەندێ لە خوێندەواران و گۆشەیەکی بچووکیش بگرێ لە ڕیزی نووسراوانی کوردی ئەوا ئەبێتە مایەی پێگەیشتنی میوەی ئەدەبیمان، دیارە ئەوساکە ئێمەش درێغی ناکەین لە ناردنی بارە میوەی هەڵبەستی ماوە و پەخشانێ کە هەمانە بۆ بازاڕی کڕیارانی ئەدەبی کوردەواری. ئیتر خوا پشتیوانی هەموو دڵسۆزێ بێ.

أ. ب. هەوری

پێشەکی

نووسینی مستەفا ساڵح کەریم

مامۆستای قوتابخانەی مەلکەندی

لە ناوچەی چڕ و شاخان، لەناو دەشت و میرغوزاران، لەناو جەرگەی هیوای ئاواتان، لە هاڕەی تاڤگەی ڕووباران، لە هەڵمژینی سروەی بەرەبەیان، لە ئاوازی خۆشی بولبولان، لە تریفە تریفی مانگەشەوان، لە ئاواتی بەکوڵی کوردان، لە دڵی زاماری کەساسان، لە بیری ڕوونی لاوان، لە ئاوارەیی و غەریبی خزمان، لە تانەی زۆری ئاشنا و بێگانان، لە جەژنی پڕ لە ئاخ و هەناسان، لە گرم و هۆڕی بومبۆردومان، لە پەڵە هەوری پڕ باران، شاعیرێکی هونەرمەند هاتە مەیان.

ئەم شاعیرەش (هەوری)یە، کە ناوی ئەبوبەکر کوڕی خوالێخۆشبوو شێخ جەلال ئەفەندی شێخ تەها کوڕی شێخ سەلامە. لە ساڵی ١٩١٥ی میلادی لە ئاوایی (سیتەک) هاتۆتە دونیاوە (ئەو سەردەمە سیتەک مەرکەزی قەزای شارباژێڕ بووە)، شێخ جەلالی باوکی لەوێ موفتی بووە. ماوەیەکی زۆر لەوێ ئەمێنێتەوە تا بە گرموهوڕی تۆپ و تەیارە (هەوری) گوێی ئەکرێتەوە کە خانووەکەیان وێران ئەبێ، دوایی بەماڵەوە ڕووئەکەنە سلەیمانی.

---

* هەڵبەستی أ.ب. هەوری. بەئەرک و چاودێری مەحموود خەزنەدار لە چاپدراوە. چاپخانەی سلمان الاعظمي – بەغدا. ١٩٥٦

لە ڕۆژی ٣ی نیسانی ساڵی ١٩٢٦ لە سلەیمانی (کۆمەڵی زانستی کوردان) دائەمەزرێت بۆ بڵاوکردنەوەی خوێندەواری، هەوری ئەچێتە ئەم قوتابخانەیە بەشەو ئەخوێنێ، لە دوای ئەوە ئەچێتە قوتابخانەی ابتدائي ڕۆژ لە پاشا (متوسطه)ش تەواو ئەکات. لەبەر نەبوونی قوتابخانەی (ثانوي) لە سلەیمانی لەو کاتەدا، ڕووئەکاتە بەغدا، لەگەڵ گەلێک هاوڕێیانی تری ئەچنە قوتابخانەی (دار المعلمین الإبتدائي) لە پاش سێ ساڵ کوێرەوەری و ڕەنجدان و تێکۆشان سێ ساڵ پڕ لە ئێش و ئازار، پڕ لە ئاوات و ئامانج، پڕ لە خۆشی و تاڵی، پڕ لە یادگاری بیرنەچوو، خوێندنی تەواوکردووە، لە ١٩٣٨/١٠/١ دانرا بەمامۆستای قوتابخانەی هەڵەبجە. تا ئێستا لە بڵاوکردنەوەی خوێندن و خوێندەواریا بەردەوامە و مودیری قوتابخانەی کانیی ئاسکانە لە سلەیمانی.

کاتێک کە هەوری چاوی کرایەوە... چاوی بەچی کەوت؟ گرانی و برسێتی هەژاران و لێقەوماوان و هەزارەها خانەی وێران (چونکە سەردەمی پاش شەڕی گەورەی یەکەم بوو). ئیتر هەر لەوکاتەوە دڵ شکستی و (یأسی)پەیاکرد و بەتایبەتی پاش ئەوەی کە دەستی بەخوێندنەوەی هۆنراوەی شاعیرە کۆنەکان کرد. بیروباوەڕێکی تایبەتی ئەوتۆی پەیداکرد کە بیر لە بەسەرهاتی گەلەکەی بکاتەوە، بۆیە بەتەواوی هەست بەپەژارە و شکستەی دڵی ئەکەی لە هۆنراوەکانیا، تەنانەت ئەو لە جەژنیشا هەستی بەشادمانی نەکردووە کە گشت ئادەمیزادێک لەم ڕۆژەدا خەم بەبا ئەدا. بڕوانە چی ئەڵێ:

گەر ڕاستە جەژن من بۆ پەشێوم
من بۆ کەساسم بۆ بار بەلێوم
بۆ وا زویر بۆ وا خەمگینم
بۆ وا گیرۆدەی گریان و شینم

وەنەبێ تەنها بەم هۆنراوەیەدا بۆمان دەرکەوێ کە (هەوری) هەر بەپیر (تشاؤم)ەوە چووە، بەڵکو کارەساتی ناخۆشی یەک لە دوای یەک بەدەردێکی وای بردووە تا ماوەیەکی زۆر مەگەر بەدەگمەن بیر لە خۆشی بکاتەوە. بڕوانە لەم شیعرەیا کە ئەڵێ:

پایز هاتەوە وەرزی مەرزی گوڵ
منیش نامەخاک ئارەزووەکەی دڵ

لەپاش ئەوەی کە لە تافی لاویا ئارەزووی خۆی زیندەبەچاڵ ئەکا، هەموو توانایەکی ئەدا بە شیعر و شاعیران و دەست ئەداتە خوێندنەوە و لەبەرکردنی شیعرە نایابەکانیان، لە کانگای زێڕینیانا گەوهەری شەوچرای خۆی بەدی ئەکا بەتایبەتی لە مروارییەکانی مەولەوی و پیرەمێرد، هەرگیز چاوی تێر نابێ. لەناو جەرگەی ئەم پشێویەی لە گیانیا سەمای ئەکرد، هەوری تووشی نەخۆشی دڵ ئەبێ. شەوێک لە شەوانی ژیانی (داخلي کە لە دار المعلمین) ئەبێ دڵەکوتێکەی لێ دێ هیچ بەهیوای خۆی نامێنێ بەدڵێکی زویرەوە سەیری خۆی ئەکات، بێ کەس و ئاوارە، دوور لە خزم و خۆیش وا بەرەو نەمان ئەچێ بە (مأیوسی)یەوە لەبەرخۆیەوە ئەڵێ:

تا ژیام ژینم وتت زەبون بێ
گەردون مەرگیشم هەر ئەبێ دون بێ
بێکەس لە ژوور سەر بێ باوک و برا
لەم ژوورە تارە بێ مۆم بێ چرا
بێ خوشک بێ دایک لە ژوور سەرینم
بەفرمێسک بیشۆن دووتوێی برینم
بێ چاو بەستنەوە بێ دوو لێو لێکنان
بێ یاسین خوێندن بێ شایەتیمان

ئایا ئەم هۆنراوە جوانە پڕ مانایە لە کانگای دڵێکی زویرەوە و جەرگێکی هەڵقرچاو و زامارەوە نەهاتووە؟ ئایا هەست بەکەساسی خاوەنی ناکرێ؟ ئایا موچڕکەی سارد بەلەشا نایەت کاتێک کە بیر لەو تاوە پڕ سامە ئەکرێتەوە کە ئەم هەڵبەستەی تیا وتراوە. بێگومان وایە ئەگەر بەتەواوی پڕ بەپێستی خۆی سەرنجی لێ بدەی. لەگەڵ ئەوانەشا ئەبینین هەندێ جار گیانی پاکی ئەم مامۆستایانەی کارێکی وای ئەکەنە سەر کە پشوویەک بدا و ڕووبکاتە ئەوانەی کە باوەشیان بەجیهانا کردووە و مردنیان بیر ئەخاتەوە و ئەیەوێت بەشداری خەم و پەژارەی دڵی خۆیان بکات:

عومری نوحت بێ ناوبانگی فەرهاد
سامانی قارون تەختی کەیقوباد
دوایی ڕۆژێ دێ بەسەدناڵەوئاخ
ئەمری کۆچ ئەکەی ناکام و ناشاد

ئینجا ئەیەوێ کەمێک هەست بەلاوی خۆی بکا و وردەوردە ڕووی ئەکردە مێرگ و لالەزاری میللەت، بەڵام مەبەستم لەمە ئەوە نییە کە بەجارێ وازی لە (غەزەل و غەرامیات) هێنابوو، چونکە لە مێژووی ئەدەبی کورددا دەرکەوتووە کە دیوانی شاعیرەکان چ بەکوردی یا بەفارسی تا ئەو سەردەمە هەر بریتی بووە لە (غەرام و غەزەل و تصوف) هەوریش بەم جۆرە هات لەسەر پەیڕەوی ئەوان خۆی هاویشتە کۆڕی عەشقبازییەوە. سەرنج بدە لە وەسفی کیژە کوردەکەدا ئەڵێ چی:

وردە تەماشا پێخۆری ڕێڕەو
بازاڕی دڵت دێنێتە برەو
خەرمانی جوانیت ئەکا شەن و کەو
دەمی داسی ناز لە مەرج و گرەو
کشتی ژینی لاو ئەکا جۆدرەو

بڕوانە ئەم هۆنراوە جوانەی کە بەگفتێکی چەند شیرین و جوان باسی ئەو کیژە کوردە جوانەت بۆ ئەکات

چۆن لەکاتی ڕۆیشتندا جارجارە لە ژێرەوە بەتیلایی چاو ئەڕوانێتە ڕێبوار، چ کارێک ئەکاتە سەر دڵی ڕێبوار و نازی ئەو نازدارە وەک داس ئەکەوێتە دروێنەی ژین.

بەڕاستی بەلاغەت و دڵتەڕی هەوری لە غەراما ئەگاتە پلەیەکی بەرزی نایاب، لەم وێنە هۆنراوەی تریا گوێ شلکە بۆی کە ئەچریکێنێ ڕوو بەڕووی ژیان:

بەناز هەر بەناز دەم بکەرەوە
گرەو لە زوڵەیخا و شیرین بەرەوە
بێنە چەند ماچێک لەسەر خاڵەکەت
نۆبەرەی بەری کوڵمە ئاڵەکەت

بەجۆرێکی وا قاڵ ئەبێ لە وتنی غەزەلدا هەتا دڵەکەی خۆی کە سەرچاوەی ژیانیەتی بێباکانە پێشکەش بەشۆخەکەی خەیاڵی ئەکات بۆ ئەوەی بیکات بەسێدارەدا تا ببێ بەعیبرەت بۆ گشت دڵداران:

گیانە دڵەکەی پێ و گەردن لە کۆت
بەدەستی بەستە ئەوا ناردم بۆت
ئازادی ئەکەیت یا گوللەباران
تۆ کاربەدەستی بەئارەزووی خۆت

جگە لەم دڵ بەنیشان نانەوەیەش دان بەوەدا ئەنێ لەم چەند هۆنراوەی تریا کە زۆر ناڕەوایە ئینسانێک بێتە دنیاوە و بمرێ بێ ئەوەی ئازاری دڵداری بچێژێ و تانەی ئەو ڕۆژەی لێ ئەدا کە لە مەحشەردا بەشەرمەزارییەوە لە تەک شەهیدانی عەشقا ئەوەستێ:

کەس لەم دونیا زەدەی تیر نەبێ
گیرۆدەی زوڵفی وەک زنجیر نەبێ
میحرابی نوێژی دووئەبرۆ نەبێ
بێجگە لە غەرام لای درۆ نەبێ
سەیرکەن ئەو کەسە لە ڕووی مەحشەرا
چەند عەیبە گیانی کە کرا بەبەرا
ڕاوەستێ لە ڕیز کوژراوانی یار
یا شەهیدانی پێناوی دیار
هیچ شەرم ناکا لە خوێنی گەشیان
کەوا سەر ئەکا لە زامی لەشیان

لە نامیلکە دڵدارییەکەیدا (دڵداری و پەیمانپەروەری) بەزوبانی شێرۆوە کە پاڵەوانی چیرۆکەکەیە ڕوو بەڕووی نازەنین لەکاتی دوعاخوازیا ئەڵێ:

قـەسـەم بەڕوویی بێگەردی سـوورت
بەلاشـەی یـاری مـردوویی دوورت
بەجـوانی یوسف عـەشـقی زولەیخـا
بـەیادی ئادەم بـەسـۆزی حـەوا

لەم وتە سادانەدا دەرئەکەوێ کە هەوری شاعیرێکی (فطری) بووە بەتایبەتی لە غـەراما، بەڕاستی جێی شانازی مامۆستاکانی بووە. جا کەواتە هەوری لە بەشی غەراما لە گێتی شیعر و ئەدەبا سووچێکی موحتەڕەمی بۆ خۆی گرتووە، نەوەک هەر ئەوەندە بەڵکو وەکو وتمان تیایا قاڵ بووە و هۆنراوەکانیشی شایانی جێگای تەرخان کردنن بۆ خۆیان.

***

ئینجا ئەبینین هەوری سووچێکی پەردەی شیعری غەزەل و (یأسی)دائەداتەوە. بۆیە ئەڵێم سووچێکی چونکە دڵنیام کە تا ئێستاش وازی لە یأس نەهێناوە، بەڵکو ئەو وازی لەم نەهێناوە. بۆیە سووچێکی دائەداتەوە، تا لە سووچەکەی تریانەوە سەرێک دەربهێنی و ئەسپی خۆشڕەوی خۆی تاودا بەرەو مەیانی شیعری نیشتمانی. لێرە بێگومان بولبولێکی خۆش ئاوازە کە بەسەر شاخ و ڕووبار و دەشت و هەردی وڵات و میللەتەکەیا ئەڵێ:

ئەی وەتەن تۆ وا مەزانە شادمانم ئارەزووی سەیران ئەکەم
حەز بەلەنجەولاری دینی دیدە مەخموران ئەکەم
سەد هەزار چاوی خوماری عیشوەداری کە چ کولاە
بۆ سەعاتێ شادمانی خاکەکەت قوربان ئەکەم
نامەوێ بۆچیمە بەزم و دەبدەبەی جانانی شەو
من تەمەننای بەزمی وەسڵی خاکەکەی کوردان ئەکەم

گەر بێت و سەرنجێکی بەئینسافانە بدرێتە ئەم شیعرانەی ئەبینین کەوا بەڕاستی هەوری لەم مەیدانەدا باش تێهەڵچووە، نەک تاقە یارێک کە شاعیرانی کۆن تلاوتلیان بۆ داوە بەدرێژایی شەو بەڵکو سەد هەزاری وا چاو بەخومار ئەکات بەفیدای ساتێکی شادمانی خاکی وڵات. واز لە خۆشی و شەونخوونی شەوان ئەهێنێ بۆ ئەوەی هەموو ئاواتێکی هەر پێگەیشتن بەوەسڵی خاکی کورد بێ جگە لەمەش لە چەند شیعرێکی تریا پەیمانی چوونە ژێر خاک ئەدا لەپێناوی نیشتمان و گەشانەوەی خونچەی هیوادا.

لەگەڵ ئەوەشدا هەوری دەستێکی باڵای هەیە لە دەرخستنی کەموکوڕی گەلەکەی و بێباکانە تیری خۆی ئاڕاستەی سەرسنگی ئەوانە ئەکات کە لافی میللەت لێ ئەدەن بەڵام هەر بەگفتار نەک بەکردار و هۆی زەبوونی میللەتەکەی پێ دەرئەخات کە ئەڵێ:

پێت ئەڵێم ئەی کورد تاکەی زەبوونی
تاکەی ئەسیری تاکو کەی دوونی

تاکەی گیرۆدەی بوون و نەبوونی
تاکەی گرفتار دەستی گەردوونی
تا خاک فرۆش بێ ئەولادی...

لەپاشا ڕووئەکاتە ئەوانەی کە هەموو ئامانجیان هەر پارەیە و پارەشیان بۆ ڕابواردنە، ئەگەرچی هەزارانیش شیوی شەوی لە ماڵا نەبی:

تا تۆ ژیانت هەر بۆ پارەبێ
ئەویش بۆ پێک و بۆ ئێوارەبێ
بێ شێو هەزاریش هەر لەم شارە بێ
ڕێگای نەجات وا و ئەمەش چارەبێ
بگری بۆ بەختی ڕەشی کڵۆڵت

لێرەدا بۆمان دەرئەکەوێ کە هەوری بە دوو چاوی کراوەی ڕۆشن و بەدڵێکی ساغی ساف و بەبیرێکی پاکەوە سەرنجی کۆمەڵ و گەل ئەکات و ئەکەوێتە پلار هاوێشتنی خۆی.

کەواتە هەروەک شاعیرێکی غەرامی کلاسیکییە، هەروەها شاعیرێکی کۆمەڵایەتی ئەوتۆشە کە چاوی بەکردەوەی جۆرە کەسێکا خشاندبێت و گوێی لە تانەی کەس نەدابێت و قسەی خۆی هەر کردووە و لەسەر حەقیش هەر ڕۆیشتووە.

هەوری لەمانە هەموو بەرزتر ئەڕوا و هەستی زیاتر تێکەڵاو بەدونیای شیعر و ئەدەبیات ئەکات بەجۆرێک کە ڕەنگینی جوانی وڵاتەکەی کە سروشت تارای بووکێنی بەسەرا داوە دەری ئەخا بێ گرێ و کۆسپ.

دنیا بەهارە دەشت و کێو سەراپا ڕەنگینە، تانجەڕۆ و سەرچنار و ئەزمڕ بەر ڕێبوار ناکەوێ لەبەر سەیرانکەر، گێتی سەراپا لە شادیایە، هەوری هەناسەیەکی سارد هەڵئەکێشی بۆ (شێخ سەلام)ی شاعیر کە خاڵیەتی و ئاوارەی بیابانی بەشی نیوەڕۆی عێراقە لە دەوری بەسرە (لەو سەردەمەدا). دڵنیاشە کە خاڵی چەند بەپەرۆشە بۆ سلەیمانی، بەپارچەیەک هۆنراوەی ڕەنگین کە بۆی ئەنێرێ یادی ئەکاتەوە و ئەڵێ:

شەماڵ بەو شنە و سروە بێ گەردەت
بەو ناڵە و فوغان دڵەی پڕ دەردەت
لە تەک تانجەڕۆ وێڵ بن بەدەردا
لە گەرد و گولی دەمی سەحەردا
یەک کەون هەردوو بەگریانەوە
تەی کەن دەشت و دەر بەکێوانەوە

هەتا ئەگەنە خالۆکەی گیانی
کە ڕۆڕۆیەتی بۆ سلەیمانی
بەهەوای پاکی کوردستانەوە
بەشنەی نەسیمی بەربەیانەوە
باوەشێنی کەن لە پێ تاکو سەر
چونکە غەریبە و وێڵ و دەربەدەر

هەرچەند لێرەدا هەوری بەناوی خزمایەتیەوە بیری خاڵی کردۆتەوە بەڵام ئەوەی لە یادە کە شاعیری دوورە وڵات پەرۆشی شەماڵە خۆشەکە و سروەی خەم ڕەوێن و ئاووهەواکەی سلەیمانییە بۆیە وا بەسۆز هاواری بۆ ئەکات، هەر بەم گفتارە بێ کۆسپە لە هۆنراوێکی تریا وەسفی شاری سلەیمانی و دانیشتوانی ئەکا کە ئەڵێ:

ئەم شارە بێشەی شێری وەفایە
ئەم شارە قەدری پیاوی لەلایە
شارێکە هەموو وەک شێری شەرزە
زۆری مەفتوونی کردەوەی بەرزە
چاکە و خراپە زۆرچاک ئەزانێ
ئەگەر دەنگ نەکا دیارە ناتوانێ

***

ئاشکرایە کە هۆنراوە بەهەر زمانێک بوترێ هەموو جۆرێکی هەیە، بەم هۆیەوە لە شیعرەکانی هەوری لە بابەت شیعری نیشتمانی، غەزەل، وەسف، ڕەخنەبازی، سکاڵا، گشتی لێی دواین، ئەوەی کە شایانی باس بێت جۆرە شیعرێکی تریەتی کە تایبەتیە بۆ (شیوەن) کە لە ئەدەبی عەرەبیا پێی ئەوترێ (الرثاء). لە زەمانی جاهیلییەتدا گەلێک شاعیران لەم هونەری شیعرەدا ناویان دەرکردبوو، شاعیرەی بەناوبانگ (خنساء) لەم جۆرە شیعرەدا زۆر ناسرابوو هەروەها لە زەمانی عەباسییەکاندا بەرو دوا (ابوتمام و ابن الرومی) هەر لەم جۆرە شیعرەدا ناویان دەرکردبوو.

هەوری کوردیش لە سەدەی بیستەما لەم بەشەی ئەدەبا شیعری نایاب و بەسۆزی هەیە. جارێ ئەبێ ئەوەش بزانین کە ئەم جۆرە هۆنراوە لە دوو جۆرە شاعیر دێت، یان ئەبێ لە (مدحا) شاعیرێکی توانابێ تابتوانێ چاکی و کردەوەی نەمری شیوەن بۆ کراو دەربخا، یا ئەوەتا خۆی بەسەرهاتی ناخۆشی بەسەرا هاتبێ کە کسپە لەدڵیەوە بێت و لەم جۆرە شیعرەدا برەو پەیا بکا.

بێگومان ئاشکرایە لە مێژووی ئەدەبی عەرەبیا کە (خنساء) کاتێک لەم بابەتە شیعرە ناوی دەرکرد کە (ضراری) برای کوژرا و ئەم بەشیعر لاوانیەوە.

هەوریش لە پایزی ١٩٤٣دا لەکاتی گەڵاڕێزانا خونچەی ئاڵی برایەکی لاوی هەڵپچڕا و پێکرا بە گوللەی دەستێکی چڵکنی تاوانکەر لە کاتی فەرمانی ڕەسمیا کوژرا، ئیتر لەو جەرگ بڕاویەدا لە کۆڕی شینا هەوری بەم شیعرانە بۆ برا لاوە جوانەمەرگەکەی فرمێسکی خوێنینی هەڵڕشت:

مەرهەم لە پەڕەی جەرگی جنراوم
بۆ برینەکەی برای کوژراوم
ئەژنۆ ئەدەمە بەر سەری ماندوو
هەر چاوم لێی بێ وەرنەگێڕم ڕوو
خوێناوی جەرگی هەردوو لە شوێنی
بگاتە لای خوا و تۆڵەبسێنی

هەر لەو سەردەمەدا لە چیرۆکی (دڵداری و پەیمانپەروەریدا) شیوەنێکی بەسۆز ئەکات بۆ شێرۆ، لاوچاکی چیرۆکەکە، بەزوبانی نازەنینەوە کە یەکەمین کیژی چیرۆکەکەیە و دڵخوازی شێرۆیە، لەکاتێکدا شێرۆ ئەبرێ بۆ پای سێدارە:

یاری دڵ ئارام شێری نەڕم ڕۆ
شێرۆی بەخت شێواو لاوی فەڕم ڕۆ
کوردی نەبەردی جەنگاوەرم ڕۆ
تاقە گوڵەکەی باخی ژینم ڕۆ
یاری نەوخەت و نەونەمامم ڕۆ
هاوڕێی دەرد و خەم شایی و شینم ڕۆ

ئیتر هەر ئەو قرچەی برا کوژراوەیە کەوتە دڵیەوە هەر ئەوەبوو کە تا ئێستاش ڕای ئەچڵەکێنێ و زامی ئەهێنێتەوە سوێ لە هەموو بیرەوەریەکی ماتەمینیا. هەروەکو لە کۆبوونەوەی یادی چلەی شاعیری بەرزی کورد (پیرەمێرد) لە ١٩٩٥/٨/٢٥ کە شیوەن بۆ ئەدەب و شاری ئەدەب و شاعیری ئەدیب ئەکات و ئەڵێ:

کۆستی نوێ کەوتوی خاوەن مەم و زین
کۆستی دووبارەی ژیان و هەم ژین
وا ئیستیعارە و کینایە و بەیان
وەک (هوشیار) هەتیو بەبێ باوک مان
شەش هەزار شیعری پەندی پێشینیان
بێ پشتیوانن هەموو دۆش دامان

هەرچەندە لێرەدا هەوری ئەوەندەی بۆ پیرەمێردی نەمر کردووە، زیاتر سۆزی بەکوڵی بۆ شیعر و

ئەدەبیاتەکەی کردووە، بەڵام دووبارە شاعیر هەست بەگەلێک شتی وا ئەکا و ئەیکات بەدرزی دەروازە تا لێوەی بچێتە ژووری و ئامانجی خۆی بدا بەدەستەوە، بێگومان کەواتە شیوەنەکەی پیرەمێرد وێنەی ئەو شیعرە نییە کە بۆ براکەی وتووە، بەڵام بگرە لەو گرنگترە چونکە دووجار شیوەنە، شیوەن بۆ کۆچ کردوو خۆی، شیوەن بۆ ئەو سامانی شیعرە لەپاش بەجێماوەی کەوا دۆش داماوە بێ خاوەن.

لەگەڵ ئەم هەموو ئامانجی شیعرەدا هەوری ئەوەی بیر نەچۆوە کە مامۆستایە، گەلێک هۆنراوەی جوانی بۆ قوتابیان وتووە وەکو (جەژنی دارودرەخت، ڕێوی و کەڵەشێر، ئێمە کچانی کوردین، مناڵ) پارچەیەک لەو شیعرە نایابانەی کە زۆر تازەشە ئەمەیە:

لە شەوی ژینا مناڵ چرایە
پێشتر لە خزم و باوک و برایە
بۆ دەرد و ئازار دەرمانە مناڵ
خەم ڕەوێنیشە کاتی گڕوگاڵ

ئەم شیعرە بەبۆنەی هەفتەی لەش ساغی مناڵەوە وتراوە، بۆمان دەرئەکەوێ کە مامۆستا هەوری چەند شانازی بەمناڵەوە ئەکا و چۆن بەپاڵپشتی کاتی پیری و چرای ڕووناکی پرشنگداریان دائەنێ لە شەوی ژینا، پێش هەموو خزم و کەس و کارێکیان ئەخات. بێگومان ئەمە هێزێکی زۆر بەرزە لە داوی دڵی داوە بۆ وتنی ئەم شیعرە، هێزێک لەسەروو خۆشەویستی مناڵ، لە سەروو مامۆستایەتی و مناڵ پەروەردەکردنەوەیە ئەویش ئەوەیە کە داخی گرانم تا ئێستا هەوری مناڵی خۆی نەدیوە، هەموو ئارەزوویەکی باوکانەی سپاردووە بەو قوتابیانەی کە میللەت بەئەمانەت لایان داناوە، باوکانە بۆیان پێبگەیەنی و دڵسۆزانە پێشکەش کۆمەڵیان بکات.

***

هەروەکو هەوری شاعیرێکی وا پڕ ئامانجە و لە هەموو بابەت شیعری هەیە هەروەها لە پەخشانیشا دەستێکی باڵای هەیە. لەگەلێک کاتدا وتاری ڕەنگین و بەنرخی هەیە بەتایبەتی لە بیرەوەری مامۆستای خوالێخۆشبوو عەبدولواحید نوری و بەڕەحمەت چوو پایەبڵند ئەمین زەکی بەگ و شاعیری بەرزی پایەدار پیرەمێرد.

بۆ خاڵۆکەی وێڵ شێخ سەلام(١)

١٩٣٥

شەماڵ بەو شنە و سروەی بێ گەردەت
بەو ناڵە و فوغان دڵەی پڕ دەردەت
لەتەک تانجەڕۆ وێڵ بن بەدەردا
لە گەرد و گولی دەمی سەحەردا

یەک کەون هەردوو بەگریانەوە
ببڕن دەشت و دەر بەکێوانەوە
بەتوند و تیژی ڕوو لە بەسراکەن
ئاشوبی شۆڕی مەجنون بەرپاکەن
هەتا ئەگەنە خاڵۆکەی گیانی
کە هاواریەتی بۆ سلەیمانی
کاتێک گەیشتنە گوزەرگا و مەئوای
سەراپا داشۆن کەڵکەڵە و سەودای
بەهەوای پاکی کوردستانەوە
بەشنەی نەسیمی بەربەیانەوە
باوەشێنی کەن لە پێ تاکو سەر
چونکە غەریبە و، وێڵ و دەربەدەر
بڵێت کۆیلەکەی وێڵی نزاران
ڕەهندە لە خۆیش ئەغیار لە یاران
کۆکۆ هەناسەی بۆ قاپی گەردوون
بۆ شکات ئەچێت لە چەپگەردی دوون
شین پۆشە بۆ تۆ وەک ملەکەوە(٢)
شەوی دەیجوورە ڕۆژیشی شەوە

---

(١) لەو ساڵەدا شێخ سەلامی شاعیر کە خاڵمە لە (بصرا) بوو.
(٢) ئیشارەتە بۆ هونراوە بەناوبانگەکەی شێخ سەلام (هەی ملەکەوە).

***

دیجلە(١)

١٩٣٥

دیجلە تۆ هەروا بۆچی سەرەوخوار؟
پێچ ئەدەی ئەڕۆی ڕۆژ و شەو بێدار
گوڕەت نەماوە دیدەت لێڵاوە
زوڵفت وەک حەبەش گرژ و شێواوە(٢)

کزکز بۆی ئەڕۆیت کەنارە و کەنار
فرمێسک ئەڕێژیت وەک هەوری بەهار
بۆ ڕوو لە دەشت و پشت لە کێو ئەکەیت
شەو سپی پۆشیت هەر لەخێو ئەکەیت
وەک من دڵ پڕ داخ بەخۆزگە و ئاوات
بەزللەی زەمان چۆڵمان کرد وڵات
ئینجا کە وابوو هەردوو وەک بولبول
بەجووت بخوێنین لەسەر چرۆی چڵ
بڵێین هەربژی خاکی کوردستان
خۆی و زانستی و کۆمەڵی لاوان(۳)

---

(۱) ساڵی ۱۹۳۵ کە چووم بۆ ماڵی مامۆستایان لە بەغداد یەکەم شەوی ناو قوتابخانە ئەم هۆنراوەیەم نووسی. (هەوری)

(۲) لەو ساڵانەدا ئیتالیا حەبەشەی داگیرکرد.

(۳) زانستی مەبەست قوتابخانەی زانستی شەوانە کە لە سلەیمانیدا هەبوو، کۆمەڵی لاوان. ئەو لاوانە بوون کە بەشەو لە قوتابخانەی زانستیدا بە بەلاش دەرسیان دەوتەوە.

***

نەی ژەن بژەن نەی

۱۹۳۶

بێژن بەنەی ژەن با بژەنێ نەی
مەی گێڕ بەلەنجە بێنێت جامی مەی
بەو مەرجە مەست بێت سەرخۆش و خومار
گاهێ بەعیشوە و گاگا بەلەنجەی
خۆشیمان تێخا و شادی و پێکەنین
گوێگر بفەرموو ئەگەر کورد بەچەی
وەرگرە جامێک بنۆشین هەموو
بگێڕین بەزمێک وێنەی بەزمی کەی
چاو تەماشاکا و دەروون بێتە جۆش
دڵ بۆی بسازی و مێشک بێتە هەی

کە کۆڕ گەرم بوو ئەنێرین دولبەر
تەشریفی بێنێت خۆی و خەندەکەی
ئەوسا گۆرانی و بەستەی کوردانە
ڕێک ئەخەین ئەڵێین جەفا تاکوکەی
ئەنۆشین مەی و مەزەی چاوی یار
تا دوشمن بمرێت دۆست بکا ئۆخەی

***

شیوەن بۆ مستەفا پاشا یاملکی

۱۹۳۶

هاوتەمەن وەرن کۆڕی شین بگرین
بەفوغانەوە زۆر بەکوڵ بگرین
شان لە قوڕ بگرین، خاک کەین بەسەردا
زووخاو بنۆشین، ماتەم لەبەردا
شەو بەتل خواردن تاکو دەم بەیان
بسۆزێین بەڵکو ببیەت یەزدان
بیکات بەخاتر دڵەی لە خەم کەیل
بەپەتیارەی وێڵ دۆڵەکەی دوجەیل
بەسۆزی عاشق لەدەم بەیاندا
بەدەنگی بولبول بەسەر چڵاندا
بەدڵەی دڵخواز لە نیوەشەودا
بەکورپە کورپی لە شیرین خەودا
بەچریکەی باز لە گوێ شەتاوان
بەناڵەی غەریب بێکەس بێ تاوان
بەدەنگ و سۆزی باوک مردوان
بەناڵەی لەکوڵ دایکی نیشتمان
بیکات بەخاتر حەسرەتی فەرهاد
یان بە مەجنوونی ڕەنجووری ناشاد
ئیتر با بەس بێ گەورە مردنمان
ناڵە و ئاخ و ئێش شیوەن کردنمان

قوڕی سەر شانمان وشک بێتەوە
برینی جەرگمان سارێژ بێتەوە
لە کۆبوونەوەی یادی خوالێخۆشبوو بوو حاجی مستەفا پاشا یاملکی.

***

دولبەر لە خەودا

١٩٣٩

دولبەر ئەمشەو لە خەودا، تەشریفی هات لە دەردا
دڵم شێت و شەیدا بوو، وێڵ بوو ڕۆیی بەهەردا
منیش هەستام ئەلەرزیم، بەترسەوە وتم پێی
خۆ خوێنەخۆی تۆ نیم من، خەنجەر بۆچی لە کەمەردا
دەستێک بەزامی جەرگ و، دەستێک بەدامەنی تۆ
دەستی ترم لە کوێ بوو، خاکی پێ بکەم بەسەردا
برین و زامی دووریت، دیسان تازە کردەوە
بژی دەست و پەیکانت، چۆن تیرێکی لە جگەردا
بەسیە توخوا بێ وەفا، مردم، سووتام، بوومە خاک
تاکەی بۆ تۆ بناڵم، بسووتێم لە ئێش و دەردا
بشمکوژی مەمنوونم، من عەبدێکی زەبوونم
فەرهادی بێستوونم، با بێت قوڵنگ لەسەردا
بەڵام گیانە بۆ تیری دوعای حەسود و ڕەقیب
(هەوری) سوپەر بێ چاکە، لە ڕۆژئاوا و سەحەردا(١)

---

(١) لەلای هەندێک لە کەسانی ئایینی بڕوا وایە کە نزا و پاڕانەوە لە خوا لە بەیانیان و خۆرئاوادا گیرا دەبێت.

***

تۆزێک پێش مردن

١٩٣٧

تا ژیام ژینم وتت زەبوون بێت
گەردوون مەرگیشم هەردەبێ دوون بێت
بێ نەخۆش کەوتن بێ وەی بێ ناڵە
بێ دەرمان خواردنی قاقەز و پیاڵە(١)

بێ دوکتۆر هێنان بێ چاوەڕوانی
بێ گرمە و نرکەی دەمی بەیانی
بێ دولبەر جارێک بێت خۆی بنوێنێ
بەناز پایەی جەرگ لە بێخ دەربێنێ
بێکەس لە ژوورسەر بێ باوک بێ برا
لەم ژوورە تارە بێ مۆم بێ چرا
بێ خوشک بێ دایک لە ژوور سەرینم
بەفرمێسک بیشۆن دووتوێی برینم
بێ چاو بەستنەوە بێ دوو لێو لێکنان
بێ یاسین خوێندن بێ شایەتیمان(٢)
بێ بەرەو قیبلە بێ ئاوتکاننە دەم
تا ئەژنۆم وا مرد چاو پڕ بوو لە تەم(٣)
تۆزێ تر ئەمرم لەم دوور وڵاتە
دڵ پڕ لە خۆزگە و ئاخ و ئاواتە
گیان پەرواز ئەکات لە سینە و لە دڵ
بۆ قاپی یەزدان وەک بولبول بۆ گوڵ
لاشەم بێ گیان هەتا بەیانی
لەسەر چەرپایە و لەژێر بەتانی
ئەمێنێتەوە تاکو زەنگ لێدان
کە زانرا مردووم ئەبێتە سەیران
دەورم لێ دەدەن قوتابی درشت و ورد
ئاو دێنن خێرا سابوون دەستوبرد
ئەمشۆن بەئاوی سارد و سابوونی
تەتەرپێچم ئەکەن بێ چەند و چوونی
بەبێ گۆڕیچە لەم خاک و خۆڵە
ئەمنێنە گۆڕ و لەم دەشتە چۆڵە
دوو فریشتە بەجووت یاخۆ بەنۆرە
دێنە سەرینم جوابم بەم جۆرە

تا ڕۆژی مردن بەختم دەبەنگ بوو
بڕۆن جوابیچی ژین شەوەزەنگ بوو[٤]
ئەڕزم ئەبمە توێشووی مار و موور
با، ڕێزەم ئەبا بۆ لای شارەزوور
گوڵی وەنەوشە و شەوبۆ و گەزیزە
بەهار لە خاکم دەردێن بەڕیزە
کە مەحشەر هەڵسا، هەڵسام غەریبم
چۆن شەهید ئەمرم ئەوساش ئەدیبم
ئەکەومە ڕێگە بۆ خزمەت باری
بەشین و شەپۆڕ بەگریە و زاری
ئەڵێم ئەی یەزدان بینایی چاوان
مەقسەدی بوونم چی بوو لەلاتان

لە **١٩**ی کانونی یەکەمی **١٩٣٧** لەکاتێکدا قوتابی بووم لە قوتابخانەی ماڵی مامۆستایان لە بەغداد، شەو تووشی ئازاربووم، وام دەزانی ئەو شەوە دەمرم، ئەم هۆنراوەیەم بەدەم ئازارەوە وت.

---

(١) دەرمانی ئەو زەمانە یان شڵ بوو بە پیاڵە ئەخورایەوە، یا لەناو کاغەزابوو.
(٢) جاران نەخۆش لەکاتی سەرەمەرگدا چاویان ئەبەستەوە و یاسینیان لەسەر ئەخوێند.
(٣) هەروەها نەخۆشەکە ڕووەو قیبلە ڕایان ئەکێشا.
(٤) بەپێی یاسای ناو موسڵمان هەرکەس کە مرد یەکەم جار لەناو گۆڕدا دوو فریشتە دەچنە سەری بۆ پرسیار و لێپرسینەوە لە کردەوەکانی ژیانی.

***

مام هۆمەری باراش هاڕ

١٩٣٧

مام هۆمەر کاتێک گەیشتە دەرکی ئاش
ماندووبوو ڕێگەی پێوابوو بەکڵاش
ئاش چ ئاش هەموو دارماڵ و بەردی
گشتی سوابوو نەت ئەدی گەردی
دووکەرتی ئەکرد بەجۆری بروێش
ئاردی وا، دووربێ، لەگشت خزمو خوێش

مام هۆمەر ویستی شەو نەکاتەوە
چۆنی هێنابوو وا بیباتەوە
بەڵام ئاشەوان زوو بەزمانی لووس
هەڵیخەڵەتان ئەفسووس سەد ئەفسووس
وتی لە زووەوە ئێوە ئاشنان
پێت بۆ دادەخەم چەقەنەی نەوان
گەنمەکەی کردە سەر دۆڵیانەکە
هۆڕەکەی نایە دەر کولانەکە
ئاگری کردەوە و گڕەکەی خۆش کرد
هەویری شێلا و کولێرە ئاشی کرد
باراش هاڕ لە دوور هاتبوو کەساس
مایەوە وەکو میوانی نەناس
جارجار ئەینارده سەیری جۆگە ئاو
تا هەڵی کاتۆ لە کوێوە شکاو
ئاشەوان گورج و شان و مل ئەستوور
هەندێکی دزی و شاردیەوە لە ژوور
مزە دووقات و کەپولە شەش مەن
بۆی ئەکرد باسی زۆراب و بەهمەن
مامەمان کەوتە سەر بۆ لەقاندن
ئاگر خۆشکردن چیلکە شکاندن
تا ڕۆژ بووەوە باراش هاڕڕا
ئارد کرایە هۆڕ دەرکەکەی دوورا
مام هۆمەر کە ورد تێی فکری بەبیر
زۆری کەم کردووە گەڕا بۆ تەگبیر
بەڵام بێ سوود بوو کار ترازا بوو
ئەنجامی گەنکە، کارێک کە وابوو
هاواری دەکرد زیاد نەکا، کەم بۆ چ
تووکی گرژ بووبوو ناوچەوان پڕ لۆچ

دوایی تێی گەیشت خەتای خۆیەتی
ڕۆژێکە هەرکەس هەر بۆ خۆیەتی
زانی ئاش خراپ، ئاشەوانی دز
بۆچ خۆی نیشان دا وا هەژار و کز
سەری شۆڕکرد و باری نا لە کەر
ورد ورد کەوتە ڕێ کابرای بێ فەڕ
حاڵی بوو ئەوی کاری توند نەگرێت
هەر لە پێشەوە وا چاکە بمرێت
باراش ژیان و مام هۆمەر گەلە
خراپ هاڕینیش دەرچوونی هەلە

***

ڕوو بەڕووی ژیان(١)

١٩٣٧

بەناز هەر بەناز دەم بکەرەوە
گرەو لە زوڵەیخا و شیرین بەرەوە
بێنە چەند ماچێک لەسەر خاڵەکەت
نۆبەرەی بەری کوڵمە ئاڵەکەت
من لەوانە نیم لە ڕێگەی ناخۆش
بترسم باڵات بکەم فەرامۆش
بەپیاڵەی پڕ و ئاهەنگی قەوان(٢)
بێنە ببەستین بۆ ژین بناوان
بەتیشکی گۆنا و پەڕەی خونچەی گوڵ
ڕووناک کەرەوەی پەڕەی ڕەشی دڵ
لەگەڵ هاودەم و یاران و یاوەر
بۆ خەفەت، سروور بکەینە سوپەر
کۆڕی ئازیزان گشتمان بەشادی
لەم جیهانەدا گیان بەئازادی
ڕابوێرین هەموو بەشادمانی

هیچ گوێ نەدەینە دنیاکەی فانی
با لە دنیادا دەست لەگەردندا
دانیشین هەردوو، تا لە مردندا
نەبێتە حەسرەت لەسەر داستان
یا بەگریانێک وەک هەوری زستان
قەترەی خوێنی سوور لەسەر لالەزار
بەهەی هەی، لاوان لە ژین کا بێزار
مادامێ نامە، نووسەر، نووسەران
دەبنە خاک و دەکەونە ئاسمان
ئەو دەشتە بەهار سوور و بەناوە
خوێنی جگەر و هێز و هەناوە
وەنەوشەی بۆنخۆش خاڵی لەیلایە
نێرگس نموونەی چاوی لەیلایە
بۆ چاک و خراپ بوون و مردنە
ئەنجامی ژیان هەر کۆچ کردنە
کەوابوو ساقی زوو بێرە لەنجە
دەم بەپێکەنین بەنووکی پەنجە
ورد ورد بێرە پێش وێنەی خەرامان
بگێڕە بەزمێک بەزمەکەی شەوان
ساز و سەمتوور و گاگا دەنگی نەی
پەریانیش ئەوسا بێنن جامی مەی
دڵدارودولبەر جووتجووتدەست لە مل
بخوێنن وەکو بولبول لەسەر چڵ

---

(١) لە وەڵامی هۆنراوەیەکدا کە لەوکاتەدا بڵاوکرابووەوە لەژێر ناونیشانی (ڕووە و مردن) نووسراوە.
(٢) لەو کاتەدا هۆی بەزم و ڕابواردن سنوقی گۆرانی بوو کە (قەوان)یان پێ لێئەدا.

***

گەر ڕاستە جەژنە

١٩٣٨(١)

گەر ڕاستە جەژنە من بۆ پەشێوم
من بۆ کەساسم بۆ بار بەلێوم
بۆ وا عاجزم بۆ وا غەمگینم
بۆ وا گیرۆدەی گریان و شینم
بۆ وا دەربەدەر کووچەی شارانم
بۆ وا بێبەشی لەنجەی یارانم
بۆ وا زەبوونم سزایە بەرگم
بۆ وا کەم هێز و کون کونە جەرگم
بۆ هەر من وارس، تەختی مەجنوونم
تاکەی ئەسیری چەپگەردی دوونم
تاکەی فەرهادی ڕێگەی شیرین بم
تا کەی خورشیدی ئاسکۆڵەی چین بم
تاکەی یەعقووبی یوسفی دڵ بم
تاکەی وەک بولبول عاشقی گوڵ بم
گەردوون گەر ساتێ تۆ لەجێی من بیت
گەردت نامێنێت کێوی بێستوون بیت
بۆیە گەر بێت و لە جێی پدەر بیت
دایکی خۆشەویست یاخود پسەربیت
ئەگەر هەتیوبم حاتەمی تەی بیت
یا من سەرخۆشو تۆش عود و نەی بیت
گەردوون گەرەکمە شەل و کوێر و کەڕ
کردەنشین بیت تا ڕۆژی مەحشەر

---

(١) لەو کاتەدا قوتابی بووم لە قوتابخانەی ماڵی مامۆستایان لە بەغداد کە جەژنی قوربانی بەسەراهات و یادی سلەیمانی و کەسوکارم کرد.

***

ئەی وەتەن

١٩٣٩

ئەی وەتەن تۆ وامەزانە شادمانم ئارەزووی سەیران ئەکەم
حەز بەلەنجەولار و شێوەی دیدە مەخموران ئەکەم
سەد هەزار چاوی خوماری عیشوەداری کەچ کولاه
بۆ سەعاتێک شادمانی خاکەکەت قوربان ئەکەم
نامەوێ بۆ چیمە بەزم و دەبدەبەی جانانی شەو
من تەمەننای بەزمی وەسڵی خاکەکەی کوردان ئەکەم
شەو لە داخی ڕۆژی تۆیە، ڕۆژ بەیادی شەوتەوە
مەیلی دەشتی چۆڵی پەستی گەرمی گوێ سیروان ئەکەم
شەرتە ئێسکم تا نەبێتە خاک لە بۆ کۆشکی وڵات
من لە قەبرا بۆ کەساسیت شیوەن و گریان ئەکەم
ئەی وەتەن با جارێ وابێ تا هەلێکت دێتە پێش
تێدەگەی ئەوسا شێرانە ئارەزووی مەیدان ئەکەم
ئەی وەتەن من خام و خامەش دەردی تۆی گرتۆتەبەر
ئەم قسانەش ئاگرە و هەوری بێ بەرپا ئەکەم

مامۆستای قوتابخانەی هەڵەبجە بووم. ڕۆژێک لە قوتابخانە چووین بۆ سەیران. لە گەڕانەوەمانا لە جێگایەکی بەرز دانیشتم چاوێکم گێڕا بە دەوروپشتی خۆما و ئەم شیعرەم نووسی.

***

کچە جوانەکە(١)

١٩٤٠

کچە جوانەکەی گۆنا شەکرە سێو
لە سێبەر سڵ و سەرکەش و بزێو
ئاسکی هەڵوەستاو بەربنار و کێو
ماتەی دڵداریت بزەی هەردوو لێو
دڵ بەختوکەی شێواو و پەشێو
وردە تەماشا پێخۆری ڕێڕەو
بازاڕی دڵت دێنێتە بڕەو

خەرمانی جوانیت دەکات شەن و کەو
دەمی داسی ناز لە مەرج و گرەو
کشتەی ژینی لاو ئەکات جۆدرەو
تیلی تەماشا چاوی شەرم بڕ
بۆ سەر دڵەکەی بەسەر خەمدا کڕ
وەکو خەنجەری تیژی جگەربڕ
بەکۆڕی ئێسک و پروسک ئەدات دڕ
تا ناوەرۆکی دڵم ئەکات شڕ
زامی دڵداری دڵەی زەبوونم
دڵەی دواکەوتووت بێ چەندوچوونم
هاتۆتەوە سوێ(٢)بەخوێنگوڵ گوونم(٣)
لە دەریای ئێشدا من سەرنگوونم
ئیتر کەی دەربەست بوون و نەبوونم(١)

---

(١) ئەم هۆنراوەیە بۆ کچێک وتراوە کە سەرەتای دڵداری بوو، بۆیە لەڕێ ڕۆیندا بەشەرمەوە بەتیلایی چاو تەماشای ئەملا و ئەولای ئەکرد.
(٢) سوێ – بەئێشی برین و زامێک ئەڵێن دەرەوەی چاک بووبێتەوە بەڵام لەژێر پێستەوە تەشەنەی کردبێت.
(٣) گول گوون = ڕەنگاوڕەنگ.

***

گیانەکەم

١٩٤٤

گیانەکەم پێرێ گیانەکەم پێرێ
شۆخێکم بینی دەست بەشمشێرێ
بەڵام چۆن شۆخێک چاو گەلاوێژێ
برۆ کەمانێک موژە خوێن ڕێژێ
باڵا عەرعەرێک ناسک نەمامێ
شۆخێک سەرکەشێک سرکو کەم ڕامێ

شمشێری دەست و تیری خەدەنگی
چاو و برۆی و ڕوویی قەشەنگی
بەیەک ئیشارەی وەرگەڕانی ڕووی
دڵەی هەژارم ڕۆیی و کەوتە دووی
خۆشی خۆشیم بوو برینی جەرگم
سارێژ بووبووەوە شۆرا بوو بەرگم
ئای چی پێکردم دیسانەوە دڵ
تازە من لە کوێ و شیوەنی بەکوڵ
تازە من لە کوێ و دوو چاوی لە خەو
نرکەی بەیان و ئاهی نیوەشەو
ئاخۆ لە کام چۆڵ کام بەندیخانە
ئەکرێم بەعیبرەت بۆ ڕووی زەمانە

***

بەبێ زامی عەشق

١٩٤٠

بەبێ زامی عەشق موژەی گوڵ ڕەوان
بۆ مردن عەیبە ناڵە و ڕاکشان
کەسێک لەم دنیا زەدەی تیر نەبێت
گیرۆدەی زولفێک وەک زنجیر نەبێت
بادەی عارەقی ڕووی یارێ نەبێت
کەڵکەڵە و خولیای دیارێ نەبێت
سەیرکەن ئەو کەسە لە ڕووی مەحشەردا
چەند عەیبە گیانی کە کرا بەبەردا
ڕاوەستێت لە ڕیز کوژراوانی یار
یا شەهیدانی پێناوی دیار
هیچ شەرم ناکات لە خوێنی گەشیان
کەوا سەر دەکات لە زامی لەشیان

***

گیانە

١٩٤٣

گیانە دڵەکەی پێ و گەردن لە کۆت
بەدەستی بەستە ئەوا ناردم بۆت
ئازادی دەکەیت یا گوللەباران
تۆ کاربەدەستیت بەئارەزووی خۆت
بەئارەزووی خۆت بەنیشانی کە
بەنووکی گوللە پەرێشانی کە
پاش مەرگ چەند ڕۆژ بەسێدارەوە
بمێنێ و پەندی سەرکەشانی کە(١)

دوای ئەوە ئەوسا زوو شەو لە ناوێ
لەبەر تانەی بەد قسەی بەدناوێ
دایگرە و مەیشۆ کفنی پێ ناوێ
بیخەرە ژێر خاک بەتاقە تاوێ
ئەوە گۆڕی بێت، گۆڕی لێت یاخی(٢)
من هەرزوو پێموت کە بەرز دەماخی

ئەنجامی شووم و دیلی و سزایە
یاخۆ شێت بوونە و کەوتنە شاخی
گوێی لێ نەگرتم لە ڕێتدا بەگڵ
منی گۆڕیەوە ئەوا بەبێ دڵ(٣)
ڕووم کردە هەردەی دەرد و مەینەتی
لەگەڵ ئێشی زام جەرگو سی و سپڵ

(١) لە کۆندا پادشاکان کە دوشمنی خۆیان ئەدا لە سێدارە، چەند ڕۆژێک بۆ پەند لاشەیان بەقەنارەوە ئەهێشتەوە.
(٢) وشەی گۆڕ لە زمانی کوردیدا سێ مانای هەیە – موستەحەقە، قەبر، نێچیر.
(٣) واتە لەبەر خاتری تۆ ڕازی بوو بمرێ و من بەجێ بێڵێت.

***

پێنج خشتەکییەک لەسەر شیعری ئەخۆل

١٩٤١

نامەوێ بۆ چیمە ئاهەنگ بەزم و ڕەزمی سەرچنار
چی لە مەی کەم یا لەنەی کەم یا لە نەغمەی عود و تار
من لە شاگردانی عەشقی بێ نەواو و بێ قەرار
شەرتە تا ڕۆژی حەشر خولیایی من بێ چاوی یار
وێڵی سەحرابم هەمیشە تەرک ئەکەم خوێش و دیار

تا ئەمێنم خۆم لە قوڕ ئەگرم بەیادی چاو خومار
دەستە ئەژنۆ دائەنیشم وەک غەریبی خاکسار
شۆڕشێکی بۆ ئەگێڕم قەد نەوترابێ بەزار
شەرتە وا بگریم بە کوڵ شەرمندە کەم هەوری بەهار
وا بناڵێنم بلەرزی عەرشی بەرزی کردگار

گەر لەسەر تەختی مورەسەع یا لەناو سەفحەی ئیرەم
دابنیشم هەروەکو شاهێکی بێ دەرد و خەم
خۆم لە قوڕ ئەوسا ئەنێم و بانگ ئەکەم من پڕ بەدەم
شەرتە یا خوێنم بەگریان ئەڕژمە سەفحەی عەدەم
یا بەشمشێری ڕەقیباندا ئەبێ بتکێتە خوار

بابگرمێنێ و بناڵێت هەمیشە بەختەکەی بەرگەشتەکەم
وەک دڵەی داماوی هەردە پشت لە شار و دەشتەکەم
ویردی خۆشم لە حەسرەت باخەوانی سێوەکەی پڕ مشتەکەم
شەرتە وەک یەعقوب لەدووری یوسفی گوم گەشتەکەم
دیدە پڕ تەم، سینە پڕ غەم، تا ئەبەد بگرم قەرار

لێم گەڕێ ناسح لەبەرچی دەست لە شیرین هەڵگرم
یا بەیادی چاوەکانی چەپکە نەسرین هەڵگرم
مەزرەعەی غەم تینوە با جۆگە لە ئەسرین هەڵگرم
شەرتە وەک فەرهاد قوڵنگی یادی شیرین هەڵگرم
تا لە پای کێوی فیراقدا جێی ئەهێڵم یادگار

مەرجە بەرچیغی کویلید تاکو مردن بەرنەدەم
شۆڕی شیوەن لە بۆشی، مێشک و کەللە دەرنەدەم
بۆ تەواوی زامی جەرگم، قەت لە دوکتۆر سەرنەدەم
شەرتە وەک بولبول بەشیوەن قەت لق و چڵ بەرنەدەم
تا دەمی خونچەی ئەمەل نەکرێتەوە سوبحی بەهار
گەرچی ئەمڕۆ من لە ڕیزی عاشقانا بەهمەنم
شێتی شێوەی یەک ئیشارەی ئاسکێکی چیمەنم
چونکە وەک فەرهادی عەشقم ڕوو لەهەردەو یەک تەنم
شەرتە وەک مەجنوونی بێکەس دەشت و کێوبێ مەسکەنم
تا بەیادی لەیلەوە ئەمنێنە قەبری تەنگ و تار
عەهد و پەیمانە هەتا مردن لە زاهید سەرنەدەم
یادی شیرینم هەتا ماوم لە چاڵی دڵ دەرنەدەم
چاکی جانانەی بەخوێن سوور، تاکو مەحشەر بەرنەدەم
شەرتە وەک ئازیز مەردە سەر لە ئەژنۆ بەرنەدەم
بۆ دڵەی وێڵ و غەریبم دائیما بگریم بەزار
گەر بە تاپۆ بێتە موڵکم هەر لە ئێرە تاکو ڕەی[1]
دەستەدەستە نەوجوان و باخەوانی باخی بەی
بێنە لەنجە و ناز و عیشوە دەم بەخەندە و دەست بەمەی
شەرتە بمبێت گەنجی قارون تاجی خەسرەو تەختی کەی
هەر لە دەرگاکەی ئەوا بمرم کەساس و خاکسار
سەد کەڕەت ئەو شۆخە ڕووم تێکا بەچاوی قەهرەوە
تازە لام پەشمە، چ دەربەستم بەزوڵمی دەهرەوە
دادەنیشم ڕوو لە قاپی حەق، بەشوکر و سەبرەوە
شەرتە یا حەسرەت لەگەڵ خۆما ئەنێمە قەبرەوە
یا ئەبێت بمژم لە خونچەی نەو شکوفەی لێوی یار

(١) ئێرە – مەبەست سلەیمانییە. ڕەی بەناوچەی تاران دەڵێن. کویلید چیغێکە کۆچەرییەکان لە کاتی مردوویاندا ئەیگێڕن لە ناویا شیوەن و گریان ئەکەن.

***

مەرهەمی برین

شیوەن بۆ نەجمەدینی برام

١٩٤٣/٩/٩

مەرهەم لە پەڕەی جەرگی جنراوم
بۆ برینەکەی برای کوژراوم
سارغی برین، زەبوون سەد پارەم
ئەی پێچمە زامی برای ئاوارەم
نەک ڕۆژی سێ جار هەزار زیاتر
دەرمانی دەکەم جار لەجار چاتر
لەناو جۆلانەی دڵ ئەینوێنم
بە زمانی حاڵ بێدەنگ ئەیدوێنم
وێنەی پەروانە بەڕۆژ و بەشەو
لە دەوری ئەبم چاو نەچێتە خەو
ئەژنۆ ئەدەمە بەر سەری ماندوو[1]
هەر چاوم لێ بێت وەرنەگێڕم ڕوو
خوێناوی زامی کفن سەرکردوو[2]
هاواری تاوان بۆ خوا بردوو
ئەمەوێ ڕووت بم دوای ئەو وەک دەروێش
ئەنگوست نومابم لای بێگانە و خوێش
تا سەر ئەکەمە سەر سەرینی سەنگ
ئەبێ بێ هۆش بم وەک بێ هۆشی بەنگ

نەجمەدینی برام مأمور مەرکەزی گەیارە بوو لە موسڵ، لەلایەن تاوانبارێکی چەتەی خوانەناسەوە لە تەمەنی لاویدا کوژرا.

(١) ئەژنۆ ئەدەمە بەر سەری ماندوو: ئیشارەتە بۆ ئەوکاتە ماندووبوونەی کە تەرمەکەیم زۆر بەناڕەحەتی لە موصڵەوە هێنایەوە بۆ سلەیمانی.

(٢) لەکاتی هێنانەوەی تەرمەکەیدا، خوێناو لە کفنەکەیەوە سەری دەکرد و دەهاتە خوارێ، کە سێ سەعات زیاتر بەسەر شەهیدبوونیا تێپەڕیبوو.

***

لەسەر شێوەی خەیام

١٩٤٤-١٩٤٥

من کە بێ پرس بێمە دنیاوە
هەر بەناچاریش بچمە دواوە
کوێم مەیل بێنێ ڕوو لەوێ ئەکەم
چیم لە هەراو و لە بەندوباوە
چۆنم هێناوە وای ئەبەمە سەر
بەندەی کەسێکم ڕاست و هونەروەر
قسەی نەزان و پیاوی ڕیاکار
لای من گەفینە یا زەڕینی کەر
کەلاوە کۆنێ کە دنیای ناوە
چون دڵی پێ خۆش کەم مشتێ کا و ئاوە
سەد کەیی و مورز و دارا و ئەسکەندەر
هاتن و ڕۆین کەچی ئەو ماوە
ئەوی بۆ کورسی خەڵک ئەڕەنجێنێ
خونچەی شادمانی هەڵ ئەوەرێنێ
گا بوایە بەخوا زۆر زۆر چاتر بوو
کەژ و کێو زۆرە سک بلەوەڕێنێ
لە یەک خاک و خێڵ ئێمە کراوین
یەک پێخوێ قوڕ و یەک کا و ئاوین
هەندێک بەڕیا و درۆ و دەلەسە
لە پیاو ئەچن و ئێمە بەدناوین
سینەمای دنیا تا سەر نامێنێ
شێتە ئەو کەسەی خەفەت ئەچێنێ
نازانم گەردوون لەم زەد و خوردە
پێویستی چی بوو سەد باج ئەسێنێ
ئەو ڕۆژە کەوا گیان دروست کرا
تاقمێ موسڵمان تاقمێ گومڕا

نازانم کە من لە کام تاقم بووم
ماڵی وێرانم پرسم پێ نەکرا
گەردوون زەمانەی دروست کرد بەچەوت
هەر سەرەو خواریە فەرقی هەشت و حەوت
سەرمایەی جیهان سەد کولور هیچە
وەک یەکە ڕۆینی حەساوە و نەسرەوت
هەتا ئەتوانیت لە هەر چوار لاوە
تۆ تەماشا کە سەراسەر داوە
چاکە و خراپە جوێ جوێ نیشانە
کامەش ناگونجێت هەر ئەوە باوە
هەموو کردەوەی زەمانە و جیهان
ڕوویەک ئاشکرا ئەویتر پەنهان
سووری بەیان و زەردەی ئێواران
ئەم نیشانەی بوون، ئەو مەرگی یاران
یەکێکم بینی ئەدیب سەروەرە
وەکو خۆی ئەڵێ سالار ڕەهبەرە
کەچی حەرام بێت خاڵی لە مەعنا
دوربینی چاوی ئەم سەرە و سەرە
عومری نوحت بێت ناوبانگی فەرهاد
سامانی قارون تەختی کەیقوباد
دوایی ڕۆژێک دێت بەسەد ناڵە و ئاخ
ئەمریت کۆچ ئەکەیت ناکام و ناشاد
ساقی لەو مەیەی بۆ دەرد دەرمانە
شەوچرای بەزمی کۆڕی مەردانە
پیاڵەیەک تێکە و زوو بیدە دەستم
بەهەر چەندێک بێت لای من هەرزانە

***

پایز هاتەوە

١٩٤٥

پایز هاتەوە وەرزی مـــەرگی گـــوڵ
منیش نامــە خــاک ئارەزووەکــەی دڵ
دڵ بڵێ چیــدی لە ئارەزووی خــۆی
بێـجگە لە زامی جەرگ و سی و سپڵ
دەبێ بولبــول بێ پەیمان ببــەســتین
نە من بۆ شـیـرین نەتۆ قـەت بۆ گـوڵ
سـەرتاپا سـوورکـەین بەخـوێنی جگەر
بۆ وەتەن شـیـوەن بگێـڕین بەکـوڵ
باوی نـەمـــاوە ژینی فـــەرهادی
لە ڕێی مـیللەتا تا بچـێتــە ژێر گڵ
ئـەبـینـە تـۆوی درەخــــــتی دوارۆژ
لەو درەختە دەردی خونچەی هیوا و چڵ

***

فەلەک

١٩٤٩

فــەلەک جـەرگت دەن وەبانی چڵـدا
شـیـوەن کـارت بێ تۆ لە توێی دڵدا
کــــــۆتـەڵ بـۆ ئـازیـز بەیـارانـەوە
بـکەی بـگـەڕێی بـەشــــارانـەوە
چاو ئێشـە هاودەم خـەفـەت بارت بێ
سـەرئێشــە هاوڕێت، مـردن یارت بێ
خـەم خــۆراکت بێ، پەلاس بەبەرگت
زووخــاو برێژێ پێشـڕەوی مـەرگت
دەرتکەن لە شـار بۆ کــەس نەناسێ
تا گـــەڕ و گـــول بی و لەشت بماسێ
سەر بەقوڕ ئەوسـا قـوڕ کەی بەسەردا
کــزکــز دانیــشی و مــاتەم لەبەردا

بەجــۆری فــەرهاد لە بن بێـســتــوون
کوشتەی قـوڵنگ بی چەرخی واژەگوون
ســینە لەتلەت و کــەوڵ بەکــۆڵ بی
دوور لە ئاوایی دانیـشـتــووی چۆڵ بی
تیـغت تاکـو کـەی سـەودا سـاویە
هـەتیــــو لە دەســــتت بـاوەباویـە
هەتاکــەی کــوردی بێکەسی هەژار
کوشـتەی تیر ئەکـەی یا خنکاوی دار

***

ئەمەوێ

١٩٥٣

ئەمـــەوێ هاوڕێی کـــەڕوڵاڵێ بم
نیـشـتـەنی تەنیـای تاقـە مـاڵێ بم
بێ تەشـەر لە کـەس، گـفـتـوگۆ بەچاو
ئـەو شـادمـان و من خـۆشـحـاڵێ بم
دانیــشین هەردوو هۆگـری یەکـتــر
بێ ئەو، من بێکەس تەنیــا باڵێ بم
نامـەوێ ژینی ئێـســتـای شـارسـتـان
با شــوانی مــێگەل، هەر لاپاڵێ بم
دووربم لە مـێـزی خـواردنەوە و یاری
دڵســۆزی گــەل بم نەک بەدحــاڵێ بم

***

بۆ شاری ئەدەب

١٩٥٠

ئەم سەرەتا و شیوەنە بۆ کۆبوونەوەی چلەی کۆچی دوایی شاعیری مەزنی کورد پیرەمێرد نووسراوە کە لە حوزەیرانی ١٩٥٠ ماڵئاوایی لە سلەیمانی کرد. لە کۆبوونەوەکەدا خوێندمەوە.

قرچەی نیوەڕۆی هاوین بوو، دەنگی بارکەن بارکەن، کاروانی یاران بۆ کوێ؟ یەکسەر بۆ شاری ئەدەبی کوردان، هەرەس بەماڵم کەساس و یەک تەن، هەوار دوور و ڕچە باریک و تاریک و چەوت و چەوێڵە،

ئەژنۆ بێ هێز و باڵا چەماوە و گوێ گران و چاوکز و لێڵە بۆیە:

بەدواکەوتەیی کەوتمە پەلەپەل
بێکەس گرانبار پێی بارەبەر شەل

سا هەر چۆنێک بوو خۆرئاوا کەوتمە ڕێگە وەک منداڵ لە شەوی جەژندا لە خۆشیدا جێم بەخۆم نەئەگرت، چاوەڕێی گزنگی هەتاوی بەیانی جەژنی گەیشتن بەشاری ئەدەب بووم. کام شار؟ ئەو شارەی چەند ساڵە ئاواتی دڵە بۆ بولبولی گیان، ئەو گوڵە. من لەم بیرەدا تووشی ڕێبوارێک بووم کە بەپێچەوانەی من ئەڕۆیشت، لێم پرسی ماندوونەبی برا لە کوێوە؟ بۆ کوێ؟

وتی: خۆت ماندوونەبی کەسی برای، لە شاری شیعر و ئەدەبەوە، بۆ کوێ؟ خۆشم نازانم، بەبیستنی ناوی شارەکە وەک هەناری داتەکاو دڵم داتەکی.

وتم: ئەرێ دەنگوباسی شار چییە؟ سەرێکی بادا و:

وتی: شار نزیکە لەم کەلە، چوویتەبان بەچاوی خۆت ببینە باشترە، فرەت نەماوە، پێ هەڵگرە. ئەمەی وت و وەک تێسکەی تفەنگ بەلامدا تێپەڕی، ئیتر هەرچیم کرد ئاوڕی لێ نەدامەوە، منیش بەناچاری ملی ڕێگەکەم گرتەوە و پەشیمان شاخی لێ بڕوایە شاخم لێ دەڕوا، لەو پرسیارەی لە کابرام کرد. خۆشیم بوو بەناخۆشی، شادیم بەشیوەن، پێکەنینم بەگریان، گۆرانیم بەلۆرەلۆر، زانیم لەو ڕۆژەدا کارەساتێک ڕووی دابێت بەناوازە بگێڕڕێتەوە، بەم خولیایەوە تەنیا پەلەپەل، جێم هێشت کەلوپەل، خۆم کوتا بۆ کەل، سەرکەلی ئەمەل، وەکو شێتێکی یەک لا و یەک پەل، پەشیمانێکی لە دەست چووی هەل. لەکەل کەوتمەبان، چاوێک بوو بە دووان، بۆ بینینی شارەکە و حاڵی بوون لە زمانی حاڵی خۆی و دانیشتوانی، هەرچۆنێک بوو گەیشتمە شار، وەلێ چۆن شارێک؟ شارێک نموونەی وێنەی ماتەمە، هەر لا ئەڕوانی سەراسەر تەمە، نەک هەر تەم بەڵکو کۆگای خەمە، هەر کەس ئەبینی دڵتەنگ خەمبار، مات و دەردەدار، بێ هێز لە ژین بێزار، گرژ و لێو بەبار. شان بەقوڕ و قوڕ بەسەر، ڕووم کردە کوێ، هێشتا دوور بووم، گوێم لە زایەڵەی دەنگێک ئەی وت: ئەمڕۆ ڕۆژی بیرهێنانەوەی کۆستی شای شیعر و ئەدەب پیرەمێردە. ئەمڕۆ ڕۆژی بیرهێنانەوەی مەرگی خاوەندی دوانزە سوارەی مەریوان و کەمانچەژەن و پەندی پێشینان و خاوەندی ژیان و هەم ژینە، ئەمڕۆ یادی ئەو ڕۆژەیە کە بۆمبای ئەتۆمی مەرگ پایەی ئەدەبی کوردی بە مردنی پیرەمێرد لەرانەوە و ڕمان، دوای ئەمە زیلەی زایەڵەکە پتر بەرزبووەوە ئەی وت:

ماتەم و شین و ئاهەنگی گریان
سازی سەمتووری جگەری بوریان
کۆستی نوێ کەوتووی خاوەن مەم و زین
کۆستی دووبارەی ژیان و هەم ژین
پرسەی مەولەوی و ڕۆڕۆی بێساران
گشتی پێشکەشی دەستەی شاعیران
وا ئیستیعارە و کینایە و بەیان

وەک (هۆشیار) هەتیو بەبێ باوک مان
شەش هەزار شیعری پەندی پێشینیان
بێ پشتیوانن هەموو دۆش دامان
جا بگری نەوای کۆیلیل با بەرزبێ
بەرزی بڵێسەی هەردەم سەد تەرزبێ
نا، مەگری دەخیل لە گریان هەڵێ
بەزوبانی حاڵ بەوەتەن بڵێ

***

ئەی وەتەن ئەم کۆستی نوێیەت تانەیی دوو چاومە
ئیستە کۆتی گەردن و پێش مەرگەیی زووخاومە
پیری سک سووتاوی تۆم و من شەویش بێدارتم
بۆ نیشانەی شەو بێداری دەنگەکەی نووساومە
ئەمڕۆ وا هاوینی ژینە و من بێ خەرمان و مەڵۆ
گشت ڕەشی بەختی نەهات و کشتەکەی بێ ئاومە
بۆ چڕووکی دووکەڵی ئاهی دەروونی تۆیە وا
خوڕ بەخوڕ فرمێسکی هێنا، یا جەرگەکەی سووتاومە
ئەی وەتەن باوانی شیعرت بوو بەجێگەی بوومی شووم
یادی مەرگی شاعیرانن دەنکە گەنمی داومە
یادی مەرگی بێکەس و زیوەر بەجارێ پیرەمێرد
ئاوێتەی خوێنە و تێکەڵ تا تۆزە عومرێ ماومە
مەرگی تۆیش هات بەسەردا باوەڕت بێ بێ درۆ
ژەهری ماری بێ ئیجازە شەربەت و شەکراومە
بۆ نەپۆشم بەرگی ماتەم هەر لە پێ تا تەوقی سەر
کۆستی وا سەخت و لەدوایەک بۆ دڵەی داماومە
ئەم هەموو کۆستە کە یەک کەوت لەش زەبوون و دەردەدار
زۆر بەباشی من ئەزانم بۆ نەمانی عومرەکەی فەوتاومە
ئەی وەتەن ئەمڕۆژە ڕۆژی کۆستی شیعر و شاعیرە
هۆی لە کۆیلیلدا کە بێ جێم شیعرەکەی بێ باومە
شۆڕی گریانی وشک و (هەوری) بێ گرمەی دەروون
ئەو نیشانەی کوێرییە و ئەم نووزەیەک تیا ماومە

شیوەن بۆ دایکم

١٩٥١/٤/١٢

لەسەر قەبرەکەت وەکو لنگ بەکۆڵ
دوشمن بەشار و ئاشنا بەچۆڵ
ژێر ئاسمانی ڕوو پەردەی تەمین
نێچیری خەمی مەلاسی کەمین
پێچی کلافەی بالای چەماوم
تەوقە بۆ ملی نیشانە و ناوم
پیری کوڕ مردوو داماوە وەک من
بەکوێری دۆست و بەشادی دوشمن
لە بۆتەی دڵدا ئاگری دەروون
بەباوەشێنی هەناسەی زەبوون
کڵپەی سەری کرد لە چاو و لە دەم
هەر بەو کڵپەیە فرمێسک بووە تەم
تەم کەوتە سەریەک چین چین تاکو هات
کردی بەهەورێک ڕەش و کشومات
لەگەڵ چەخماخە و برووسکەی دەروون
شەوقی لەسەردا دای لە هەردەی بوون
تاوە ڕەهێڵە و باران جۆرێ هات
تەنانەت ڕێبوار نەی بوو ڕێی نەجات
هەر بەو بارانە قەبری گوڵ ڕەنگت
نموونەی وێنەی ژیانی مەنگت
گوڵ کەپرۆکەی بەست لە خوار و ژووری
سووری خوێنین و سپی بلوری
بۆیە بەشەوق وا بەڕەنگ و بۆن
چونکە چا گێڕ و بەندەی خزمەت تۆن

***

جەژنی دارودرەختە

١٩٥٤

لەسەر ئاوازێکی تایبەتی بە سروود ئەوترێ

جەژنی دار و درەختە
کۆتایی ڕۆژی سەختە(١)
ڕاپەڕە ئەمڕۆ جەختە
نەمام بنێژە وەختە(٢)
گورج و گۆڵم نەک گێژم
بۆیە نەمام ئەنێژم
کە بوو بەرەختی بەردار
ئەوسا تامی ئەچێژم
من بچێژم یاخو تۆ
وەکو یەکە بێ درۆ(٣)
ڕۆژ و کاتی فرمانە
ڕاپەڕە تۆش زوو بڕۆ
بۆ کێڵگە و باخ و بێستان
هەستە مەوەستە چەسپان
چەند نەمامێک بنێژە
ئاودێری بە بێ وەستان
دەشت و دۆڵی ولاتت
جێگەی هیوا و ئاواتت
بەکشتوکاڵ سەرکەوێت
وایە ڕێگەی نەجاتت(٤)

---

(١) کۆتایی بۆ تەواو بوونە، تەواوبوونی شتی خراپ وەک شەڕوشۆڕ.
(٢) جەخت واتە دووجار پژمە، کە نیشانەی باشییە.
(٣) پیاوی باش ئەو کەسەیە چاوی لە سوودی کەسانی تریشەوە بێت.
(٤) پێشکەوتنی ڕاستی ولات، پێشکەوتنی کشتوکاڵە.

***

ئێمە کچانی وردین

١٩٥٥

لەسەر ئاوازێکی تایبەتی بەسروود ئەوترێ

ئێمە کچانی وردین
نەوەی گۆران و کوردین
بۆ خزمەتی نیشتمان
هەموو بەدەستووردین
ڕەوشت و خووی شیرین
داوێنی پاکی و تەمکین
خوێندەواری و ئەدەب
بۆ کچ ئەمانەن نگین
گەل ئافرەتی نەزان بێ
ناشێ ڕوو لە ژیان بێ
یان لە ڕیزی گەلان بێ
ئەبێ بەشی نەمان بێ
ئێستە وردین ئەخوێنین
تۆوی خووی چاک ئەچێنین
کە سوزی بووینە دایک
جۆری گۆران ئەهێنین(١)
گۆڕانی ژینی ناومال
بەبێ ترسی دایکی ئال(٢)
شەولەبانی ڕۆژ لە مال
بەخێو دەکەین باش منال
ئەو شیرە پێی گۆش ئەبن
وایە پێی بەهۆش ئەبن
ڕۆژی خزمەتی گشتی
زۆر بەهەول و جۆش ئەبن

(١) واتە زۆرتر گوێ ئەدەینە جۆری شێوەی ژیانی ناومال.

(٢) منداڵ بەڕەنگێک بەخێو دەکەین و پەروەردەی دەکەین دوور لە خەرافیات و شتی پڕوپوچی بێ جێ وەک ترساندنیان بەوشەی شەولەبان، کە مەبەست باگردێنە، دایکی ئاڵ دەعبایەکی خەیاڵییە کە گوایە لە کاتی منداڵبووندا ئافرەت بێهۆش دەکات و منداڵەکە دەخنکێنێت.

***

لە مەڵبەندی شاعیراندا

١٩٥٥

ئەم سەرەتا و شیوەنە بۆ یادی چلەی دواکۆچی شاعیری ئایینی خوالێخۆشبوو مەلا مەحموودی بێخود نووسراوە کە لە ١٩٥٥/٩/٢٥دا کۆچی کرد و لە کۆبوونەوەکەدا خوێندمەوە.

من لە گۆشەی بێ کەسی بێ هاوبیردا بەبەرگی شینی شەو ئاشناوە دەستی لەرزۆکی بێچارەییم داوەتە بەر ئەژنۆی داماوی و ئەژنۆ بەر ناوچەوانی سەراسیمەیی و ڕوو لە دەشتی نەبوون، گێنگڵەی دەردی پەنهان خولم ئەدات. ئیتر کەی و لە کوێ لە توانامدا هەیە هەستم و بکەومە ڕێگە بۆ مەڵبەندی شاعیران؟ کەواتە تۆ ئەی هاوبیر و هاوبەشم لە خێر و خۆشیدا، لە شایی و لە ڕەشپۆشیدا، لە بوون و نەبووندا، لە لەش ساغی و زەبوونیدا، ئەی هاوڕێی هەمیشە لەگەڵم لە ژیاندا و هەر پێکیشەوە دەمرین و دەڕزێین لە سەیواندا.

ئەی ڕاداری فرۆکەی شین و شایی نوێنم، ئەی مێشکی دڵسۆز، کەواتە تۆ ڕاپەڕە و ئەمەم بۆ بگرە ئەستۆ، خۆت ئاسایی یەک تەکان بدە بێ پشوو بۆ شاری خامۆشان لە هەوارگەی سەیوان بۆ مەڵبەندی شاعیران، لە بیرت نەچێ لەگەڵ خۆتدا لە باخچەی ئەدەب پێنج چەپکەگوڵی گەورەی ڕەنگاوڕەنگی زەرد و سووری ئاڵ و واڵا بەرە، لەسەر هەر یەکەیان یەکێ لەم هەڵبەستانەی خوارەوە بنووسە:

بازاری دەهرە قیمەتی ئەشیا بەجێگەیە
مێشێک گەیشتە ڕووی نیگارێک لە خاڵ ئەچێ
حەمدی
بێت و گەر من کوهکەن بم وەسڵی شیرینم ببێ
تیشەیەک نادەم لەبەردت تۆی کە شیرینی منی
زیوەر
ئەی مانگ من و تۆ هەردوو هاودەردین
هەردوو گرفتار یەک ئاهی سەردین
بێکەس
ئەستێرە بەرزەکان ئەدرەوشێنەوە بەشەو
وەک من بەداخەوە نە سرەوتیان هەیە نە خەو
پیرەمێرد

وەک منداڵە کوردێک کە ون بووبی لە باوکی
هەر بەرەو مەدینە دێم و باوە باومە
بێخود

که گەیشتیتە ئەوێ و دیت کۆمەڵی حەمدی، بێکەس، زێوەر، پیرەمێرد و بێخود بوو، تەواو فرمێسک دابرێژە لە جیاتی سڵاو، دوای ئەوە بەگریانەوە بڵێ:

خۆزگەم بەخۆتان جەمانتان جەمە
کڵۆڵی وەک من لە ناوتان کەمە

پاش ئەوە بێ ورتە چەپکە گوڵەکان لەبەردەستیانا دانێ، چونکە هەریەکەیان چەپکی خۆی ئەناسێتەوە و هەڵی دەگرێت، ئەوسا بڵێ ئەمە نیشانەی ئەوەیە لە بیرمان نەچوونەتەوە و ناچنەوە، ئینجا ڕوو بکەرە زانای ئایینی ڕەوشت و خوو جوانی کاتی پیری و جوانی، شێوە شیرین، یەک بار و یەک بیر، سەرپڕ لە سەودای پێغەمبەر، شاعیری لاهوتی کورد مامۆستا بێخودی تازە کۆچ کردوو بڵێ:

دەک پیرۆزت بێ یانە بەتەنیا
دیارە ڕوو سووری لە هەردوو دنیا
چونکە کردەوەی بێ وەیی ژینت
ئەبێ بەچرا بۆ ڕێگای دینت

بێگومان دوای ئەمە هەواڵی سلەیمانیت لێ ئەپرسێ، لە وەڵامدا بڵێ:

دیم لەوێ کۆڕێ لە دەست زۆری گۆڕ
گاهێ ئەی ناڵان گا شین و شەپۆڕ
ڕاداری شیعرە لە دووری ئاسمان
فرۆکەی خەمی مەرگی تۆی ئەنوان
فرۆکەی ناکاو بەبێ بەرهەڵست
بۆمبای ئەتۆمی مەرگی تۆی کە خست
بوو بەشین و ڕۆ لە هەموو لایە
دڵ کەوتە کورپە هەر بەو نەوایە
جۆشی دا بەخوێن وێنەی بناوان
لافاوی کردە سەر جۆگەی چاوان
لە دڵ بۆ چاو و لە چاو بۆ ڕوومەت
دەنکی هەناری فرمێسک دەرئەکەوت
دوای فرمێسک نەمان بەهێزی نرکە
دارە ڕای لەشیان کەوتبووە چرکە

ئێستە سەر خانی ژین و تەمەنیان
تەپیوە و بارە لەسەر بەدەنیان
بەڵام ئەڵێیت چی تۆ لە دەست مردن
بۆ کەس ناگونجێ خۆ دەربازکردن
ئەبێ گشت بمرین، نەمردن لە چی
هاوار بێ سوودە شین کردن لە چی
وا بووە و وا دەبێت ئەم بەندوباوە
ئەوی بمێنێت هەر چاکە و ناوە

***

منداڵ

١٩٥٥

(بەبۆنەی جەژنی منداڵەوە وتراوە).

لە شەوی ژینا منداڵ چرایە
پێشتر لە خزم و باوک برایە
بۆ دەرد و ئازار دەرمانە منداڵ
خەم ڕەوێنیشە کاتی گروگاڵ
بۆ ئەوەی ببێت بەخزمەتگوزار
ئەبێ لەش ساغ بێت دانا و خوێندەوار
بۆیە پێویستە بەگیان و بەدڵ
پەروەردە بکرێت زۆر چاکتر لە گوڵ
ڕەوشتی جوان و خوێندن و فرمان
ئەمڕۆ وەجاخن پەیڕەوی ژیان

***

منداڵ پاڵپشتی کاتی پیرییە
توانایی گەل و هێزی میرییە
منداڵە دوارۆژ کە بۆ نیشتمان
ئەبێت بەپەرژین سنگی بەقەڵغان
منداڵی لەش ساغ خاوەن هۆش و بیر
بۆ گەلی داماو ئەبێت بەدەستگیر

بۆیە پێویستە بەگیان و بەدڵ
پەروەردە بکرێت زۆر چاکتر لە گوڵ
ڕەوشتی جوان و خوێندن و فرمان
ئەمڕۆ وەجاخن پەیڕەوی ژیان

***

نەوەی بولبولی باخی نیشتمان
ئەمڕۆ کەساسە و نەخۆش و نەزان
بۆ ئەوەی لەش ساخ، جوان و بەهێز بێ
ئەبێ بەشیری دانایی گۆش بێ
دایکی ڕایژەنێ، خوو بەرز خوێندەوار
وای قاڵ کات بگرێت بەرگەی ڕۆژگار
بۆیە پێویستە بەگیان و بەدڵ
پەروەردە بکرێ زۆر چاکتر لە گوڵ
ڕەوشتی جوان و خوێندن و فرمان
ئەمڕۆ وەجاخن پەیڕەوی ژیان

***

منداڵ فریشتەی پاکی یەزدانە
سۆزی جوان مەردی کوڕی مەیدانە
مەیدانی ژینی پڕ دەرد و ئازار
خەمی خۆی بار و ژیانیش سەربار
بەبیری ورد و بەهێزی بەدەن
بەئامانجی ژین سەراسەر ئەگەن
بۆیە پێویستە بەگیان و بەدڵ
پەروەردە بکرێت زۆر چاکتر لە گوڵ
ڕەوشتی جوان و خوێندن و فرمان
ئەمڕۆ وەجاخن پەیڕەوی ژیان

***

ئەی گوڵ

١٩٥٦

بەسروود و بەئاوازی تایبەتی دەوترێت

ئەی گوڵ تۆ قیبلەی هەرزەکارانی
تۆ دەوای دەردی دەردەدارانی
بەقول، پڕ مشتی شوان و پیری
تۆ خەمڕەوێنی جوان و میری
بەزەردەخەنەت بۆ باکەی سەحەر
تارای زەرد و سوور دەشت ئەکاتەبەر
تۆ ئاگاداری ڕازی دڵداریت
تۆ ڕەونەق بەخشی وەرزی بەهاریت
بۆ تۆیە بولبول بێدار و بێ خەو
وەنەوزێک نادات بەدرێژایی شەو
بۆ تۆیە وەرزێر بەهەوڵ و تەکان
زەوی لەت دەکات بەبێڵ و بەشان
ئیلهام ئەبەخشی بەشاعیری زار
ئایەتی بوون و بەرزی کردگار
بۆن و بەرامەت عیللەت پەڕێنە
دیمەنی بەژنت ئەو دڵڕفێنە
ناسک ئەندامی کیژی شۆخ و شەنگ
بەئاوێنەی ڕووی تۆ دەکرێن بەسەنگ
ئەی گوڵ من بۆیە تۆم زۆرخۆش ئەوێ
کاتێک ئەپشکوویت کە خۆر دەرکەوێ

***

بەرهەمی خەبات(*)

کورد نامرێ

گـەلێ بە مـێـژوو چل و حـەوت چەرخـە
لە ڕێی خـەباتدا هەر قـوچ و بەرخـە
تازە نـامـرێ پشـتـیـوانیـەتی
ئازادیخـوازی گـێـتی ئەم چەرخـە

سەرەتا

بەرهەمی خەبات خاکەڕۆی بن خەرمانی وێژەی ساڵانی ڕابوردوو و وەرزانی دێرینی گەلی کوردی چەوساوەی دەستی نەخوێندەواری و دەرەبەگ و ئیستعمار و بەدخوویی و سوودی خۆیی و بستنەو لەکاتێکدا وتراوە کە سەربەستی و بیری ئازادی و دەربڕینیان و داوای مافکردنی ژیان بۆ کورد تاوانێکی بێ هاوتا و قەدەغەی سکماکی گەلی کلۆڵ بوو، لەبەرئەوە گومانی تێدا نییە میوەی بەرەکەی تفت و تاڵ و کرچ و کاڵە و هۆی چاپکردنی پەیوەستی زنجیرەی هۆنراوەمانە لە سەرەتای ژیانەوە تا دوایی و بۆ ئەوەی ببێتە ئاوێنەیەک بۆ بەراوردی بەرهەمی خەباتی وێژەی لەمەودوامان کە لە سایەی شۆڕشی پیرۆزی چواردەی گەلاوێژ و یاسای کۆماری خۆشەویستدا خوێندەواری کوردیش سەربەستە لە وتنی هەموو شتێکدا و لە دەربڕینی هەستی پڕ سۆزی پیاوانەی بەرامبەر بەنیشتمان و گەلەکەی خۆی. لەگەڵ ئەمەشدا هیوام وایە کە بەئەندازەیەک سوودبەخش بێت بەوێژەی گەلی کورد بەدرێژایی مێژوو ئاڵا هەڵگری خەبات بۆ گەیشتن بەهەوارگەی شادی و کامەرانی ژیان.

هەوری - ١٩٥٩/٢/١٩

پێشەکی

لەم پێشەکییەدا ئەمەوێت دوو گۆشە بگرم، گۆشەی یەکەم ئاوڕێک لە بازاڕی ئەدەبی کوردی، گۆشەی دووەم سەرنجێک لە هۆنراوەکانی مامۆستا هەوری.

گەلی کورد هەروەک زۆرەها گەلانی جیهان خاوەنی ئەدەبێکی ئەوتۆیە کە بتوانرێت شانازی پێوە بکرێت. بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ئەدەبەکەمان لە شێوەیەکی شاردراوە دایە چونکە ئەو بەرهەمەی لە دەروونی ئەدیبەکانەوە دێتە دەرێ بەشی زۆری هەر هێشتا لە دەروونیان دایە.

(*) بەشی دووەم لە هۆنراوە ا.ب هەوری چاپخانەی النجاح - بەغدا - ناوەڕاستی ١٩٥٩.

جا چۆن ئەدەبەکەمان بناسرێت و چی بکرێت باشە؟

کاک محەمەد سدیق عارف لە (کامەران و هۆنراوەی نوێ)دا ئەڵێت:

«ئەدەبەکەمان لە ئێستەیا، هێندەی پێویستی بەهێنانە بەرهەمی شیعر و چیرۆک هەیە، پترتر پێویستی بەدانانی پەڕاو هەیە لە بارەی دواندن و لێکۆڵینەوە و ڕەخنە و دەربڕینی بیروباوەڕ و ڕا».

باشە هۆی نەبوونی ئەمانە چین؟ ئایا شاعیر یا ئەدیب یا نووسەر یا زانامان نییە؟ وەیان ئەمانە هەن و بەرهەمیان نییە؟ نەخێر هەمووی هەیە بەڵام خوێندەوار نییە!! کە خوێندەواریش نەبوو، بەرهەم بۆ کێ؟

هۆی نەبوونی خوێندەواریش گەلێک شتە، گرنگترینیان: بەجۆرێکی گشتی پلەی خوێندەواری لەناو ئێمەدا نزمە، بەتایبەتی لە کوردستاندا، کوردستانیش کراوە بەچەند بەشێکەوە و سنووری دەستکردی بۆ دانراوە ئەو بەشەی ئێمەی تیاین بەشێکی بچووکییەتی، لەگەڵ ئەم بچووکییەشدا تووشی چەند لەهجەیەکی جیاواز بووین یەک لەوی تر ئەگات. هۆی نزمی پلەی خوێندەواری ئەگەڕێتەوە بۆ ئەو حوکوومەتە کۆنەپەرستانەی تا پێش شۆڕشی چواردەی گەلاوێژی نەمر حوکمیان ئەکردین و بێجگە لە چەوسانەوە بیریان بەلای شتێکی تردا نەئەچوو، ئا ئێستاش ئەم جۆرە حوکمە کۆنەپەرستانەیە بەداخەوە ئەیلێیم لە بەشەکانی تری کوردستاندا هەر بەردەوامە.

تاوانی بەشبەشکردنی کوردستانیش لە ئەستۆی ئیمپریالیزم دایە چونکە «ئاشکرایە کە ئیمپریالیزمە کوردستانی پارچە پارچەکردووە، ئەویش بوو پاش جەنگی گێتی یەکەم نەیهێشت دەوڵەتێکی قەومی لە کوردستاندا پێکبێت، وە هەر ئەویش بوو کۆماری کوردستانی مەهابادی لەناوبرد «ڕاپۆرتەکەی کۆنفرانسی ساڵی ١٩٥٦ی ح. ش. ع».

مەسەلەی جیاوازی لەهجەکانیش ئەگەڕێتەوە بۆ یاسای دەرەبەگێتی چونکە هەر لە مێژەوە ئەم یاسایە گیانی ناوچەیەتی خستۆتەوە و کۆمەڵە خەڵکی ناوچەیەکی لە هی ناوچەیەکی تر جیاکردۆتەوە و ئەم جیابوونەوەیە وردە وردە بۆتە هۆی دوورکەوتنەوەی شێوەی قسەکردن تا ئەم لەهجانە پەیدا بووە.

ئەمانە چەند تەگەرەیەکی گەورە بوون بۆ ساردیی بازاڕی ئەدەبی کوردی. بەڵام ئێستە ئێمە بەیاسای شۆڕشی پیرۆزی چواردەی گەلاوێژەوە لە ڕۆژی ڕووناکی و لە پلەی سەربەستی داین جا هەروەک ئەبێ ئەم ڕووناکی و سەربەستییە بپارێزین ئەبێ مافی نەتەوایەتی خۆمان بپارێزین لەم بەشە ئازادبووەی کوردستاندا، بەڵکو ئەبێت ببین بەمەشخەڵێک بۆ ڕووناک کردنەوەی بەشەکانی تری کوردستانمان چونکە «گەلی کوردیش لە عێراقدا بەشێکە هیچ جیا نابێتەوە لە نەتەوەی کورد (الامة الكردية) لە هەموو بەشەکانی کوردستانی بەشبەشکراو لەنێوانی حوکوومەتەکانی تورکیا و ئێران و عێراقدا، وە نەتەوەی کورد نەتەوەیەکە هەموو خاسیەتێکی نەتەوایەتیی تیایە چونکە بریتییە لە کۆمەڵە خەڵکێکی نیشتەجێ، یەک مێژوویان هەیە، زەوییەکی موشتەرەکیان هەیە سەرەڕای بەشبەشکردنی لەلایەن ئیمپریالیزمەوە هەروەها زمانێکی موشتەرەک و خووڕەوشتێکی تایبەتیی خۆیان و ئابووریەکی موشتەرەکیان هەیە کە ببتە هۆی یەکگرتنی نەتەوایەتیان - ڕاپۆرتەکەی کۆنفرانسی ساڵی ١٩٥٦ی ح. ش. ع».

وەکو لە سەرەوە وتمان تەگەرەی (لەهجە)کانیش زیانێکی زۆری داوە لە ئەدەبی کوردی جا بۆ ئەوەی هیچ نەبێت ئەمڕۆ لە کوردستانی عێراقدا ئەم تەگەرەیە نەمێنێت، ئەوا بەخێرایی پێویستمان بە پێکهێنانی کۆزمان (مجمع لغوي)ێک هەیە کە بتوانێت یەکێک لە پێشکەوتووترینی لەهجەکان هەڵبژێرێت و بیکات بەبنچینە و بەوانی تر کەموکورییەکان پڕبکاتەوە. بەجۆرێکی گشتیش خوێندەواری بڵاو بکرێتەوە تا هەموو یەکێک لە کوردستاندا بتوانێت بەزمانی خۆی بخوێنێتەوە و لە نووسراوە کوردییەکان وەربگرێت. لەگەڵ ئەمانەشدا بەرهەم نەوێستێنرێت و پەیتاپەیتا بخرێتە ژێر چاپەوە و ڕۆژ بەڕۆژ لە زیادبووندا بێت.

***

ئینجا بابێینە سەر ئەم نامیلکەیەی لەبەردەستتایە و یەکێکە لەو بەرهەمانەی لە سەرەوە داوامان کرد و بەپێویستمان زانی.

ئەم نامیلکەیە بەشی دووەمە لە هۆنراوەکانی مامۆستا (هەوری) لێرەدا بەپێویستی نازانم مێژووی ژیانی دووبارە بکەمەوە، چونکە لە بەشی یەکەمی دیوانەکەیدا بەکورتی لە پێشەکیەکەیدا ئەمە نووسراوە. وە دەربارەی ئەم بەشەی دووەمیشی هەروەک لە بەشی یەکەمدا بۆمان دەرکەوت مامۆستا هەوری هەستێکی نیشتمانپەروەری لە شیعرەکانیدا هەیە، ئەبینین لە شیعرەکانی ئەم جارەیشا ئەو هەستە هەیە وەکو لە شیعرەکەی کە بەبۆنەی چواردەی گەلاوێژەوە ئەڵێ:

... هەر لەم گولانە، نەخشەیی وەتەن
پەیکەری شۆڕش، شۆڕشی دەگمەن
بکەن، بنووسن، لەژێریا بەخوێن
بژی ئازادی گەلی تۆڵەسێن

لە شەوێکی نەورۆزا ئەڵێ:

وەتەن نەورۆزە نیشانەی بەهار
دەک پیرۆزت بێ نەک جارێ سەد جار
تا دوشمن بمرێ و دۆستیش بەشادی
بژی و ببینێت ڕۆژی ئازادی

هەروەها لەپاڵ هەستێکی نیشتمانپەروەریدا لە شیعرەکانیا، لە شێوەیەکی (انتقادی)شا ئەم هەستە هەر دەرئەخا، وەکو:

جەژنێ نەگونجێ حەق ببرێ ناوی
وەکو مۆدەبی و نەمابێ باوی
لەبەر کەساسی و پشتی شکاوی

حەقی ژێر کەوتوو زەقەی بێ چاوی
خوایە ئەو جەژنە دوای بڕی کەم بێت

بێجگە لەمە مامۆستا هەوری بەیەکێک لەو شاعیرانە دەژمێردرێت کە لە (مناسباتدا) ئەتوانێ هەستی بێتە جووڵە و چی لە دەروونیایە بیهێنێتە سەر کاغەز، وەکو لە ڕۆژانی کۆچی دوایی شێخ عومەر و، ئەمین زەکی و عەبدولواحید نوریا شیعری وتووە، هەروەها لە ڕۆژی لافاوەکەی سلێمانیشا کە ئەڵێ:

... دیسان بەئاهی داماوانی کورد
ئاسمانی ئێمە جۆرێ تەمی کرد
بۆیە هەورێکی ڕەش و کشومات
لەگەڵ ڕەهێڵەی بەستی ڕێی نەجات
لافاوی ئاوی باران و تەرزە
خانووی داماوی هێنایە لەرزە
بەدەستە ڕووخا بەهێزی لافاو
وەک نێچیری بێ، ساوا و ژن و پیاو
خنکا لە ژێریا، ئەوی کە ڕای کرد
لافاوی کۆڵان شالاوی بۆ برد

مامۆستا (هەوری) لە هەموو دەرگایەکی شیعری داوە، یەکێ لەم دەرگایانەش کە شیعری نواندن (تمثيلية) لەم دیوانەیدا دوو پارچە شیعری تیایە کە ئەمانەن (ئۆپەرێتی چوار وەرزی ساڵ و ئامۆژگاری دایکێک) کە مەبەستی یەکەم لەم جۆرە شیعرەیدا ئامۆژگارییە، هەروەها لە دەرگای سروودیشی داوە و لەم بابەتەشەوە چەند پارچە شیعرێکی وتووە وەکو سروودی (لاوی وڵات و گۆرانی خوێندەواران).

تا ئێرە بۆمان دەرئەکەوێت کە مامۆستا هەوری، شیعرەکانی پارچە ئاوێنەیەکن بیروباوەڕ و دەروونی ئەخەنە پێش چاو، کە تێکڕا ئەیەوێ کەموکوڕی نیشتمانەکەی و ئامۆژگاری بۆ پێشکەوتنی ئەم گەلە و ئامانجێکی بەختیار بۆ هەمووان ئەخاتە پێش چاو.

لێرەدا قسەکانی - کیرنیشفسکی - لە پەڕاوی (الأدب بين المادية والمثالية - بليخانون)م کەوتەوە بیر لە یەکێ لە وتارەکانیا ئەڵێ (هەروەک سامان بۆ پێویستیەکانی مرۆڤە و زانیاریش بۆ ڕووناک کردنەوەی ڕێگەی ژیانە، هەروەها هونەریش ئەبێ لەمانە کەمتر نەبێ، وەئەبێ (هونەر بەتایبەتی شیعر) بەلێشاو زانیاری و سوود بگەیەنێ بەخوێندەوار.

فازڵ - ١٩٥٩/٣/٣٠